

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง “วิถีชีวิตชาวมอญชุมชนเกาะเกร็ดท่ามกลางกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยว” ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิต
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
 - 2.1 ทฤษฎีภาวะทันสมัย
 - 2.2 ทฤษฎีสองระบบ
 - 2.3 ทฤษฎีวิวัฒนาการ
 - 2.4 ทฤษฎีวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม
 - 2.5 การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม
3. วิกฤตการณ์เศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540
4. การพัฒนาการท่องเที่ยว
5. แผนพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดนนทบุรี
6. ชุมชนเกาะเกร็ด
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิต

เพื่อทำความเข้าใจในเบื้องต้นเกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวมอญ ผู้วิจัยได้ศึกษานิยามความหมายของวิถีชีวิตจากนักวิชาการหลายคนที่ได้เสนอไว้ ดังนี้

พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ (2530 : 494) ให้ความหมายวิถีชีวิต หมายถึง การดำรงชีวิตของมนุษย์จะต่อเนื่องเกี่ยวพันกันตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ ตาย อันมีกระบวนการต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องกันตลอดเวลา แต่อาจจะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมและสภาพสังคม ซึ่งความเป็นไปในการดำรงชีวิต ก็คือ วิถีชีวิต

สุภางค์ จันทวานิช (2534 : 8) กล่าวว่า วิถีชีวิต หมายถึง แบบแผนพฤติกรรมที่คนกลุ่มหนึ่งแสดงออก จะแตกต่างกันตามลักษณะทางสังคม ซึ่งหากคนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดมีวิถีชีวิตเป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มที่แตกต่างจากกลุ่มอื่น ก็อาจกล่าวได้ว่า คนกลุ่มนั้นมีวิถีชีวิตเฉพาะของตนเอง

ยศ สันตสมบัติ (2540 : 11) ได้สรุปความหมายตามแนวความคิดทางมานุษยวิทยาไว้ว่า วิถีชีวิตเป็นผลจากวัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมมิใช่พฤติกรรมที่สังเกตได้ แต่เป็นระบบความเชื่อและค่านิยมทางสังคมที่อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นกฎระเบียบมาตรฐานของพฤติกรรมที่คนในสังคมยอมรับจนกลายเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม

วินิจ อุทัยรัตน์ (2544 : 5) วิถีชีวิต คือ สิ่งที่คนในสังคมนั้นยอมรับร่วมกันว่ามีประโยชน์และคุณค่าในการที่จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในสังคมนั้น ภายใต้เงื่อนไขทางสังคมเดียวกัน และยังได้เสนอต่อว่าวิถีชีวิตเป็นวัฒนธรรม เพราะเป็นระบบคุณค่าที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคม เป็นแบบแผนกำหนดพฤติกรรมของคน มีการปลูกฝัง และถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

จากการศึกษาความหมายของวิถีชีวิตข้างต้น สรุปได้ว่า วิถีชีวิต หมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะกลุ่ม

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

สังคมและวัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพราะความต้องการของมนุษย์ไม่มีวันสิ้นสุด และสภาพแวดล้อมก็เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะเร็วหรือช้า ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นต้นว่า ระดับการศึกษาของบุคคลในสังคม การสื่อสารคมนาคม ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การนำการเปลี่ยนแปลง สังคมและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แตกต่างกัน สังคมหมายถึงกลุ่มบุคคลที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ส่วนวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินชีวิตของกลุ่มบุคคลในสังคม วัฒนธรรมเป็นกรอบในการปฏิบัติและการปฏิสัมพันธ์ต่อกันทางสังคม แต่สังคมและวัฒนธรรมมีลักษณะประการหนึ่งที่เหมือนกันก็คือ การเป็นพลวัตไม่หยุดนิ่ง ไม่คงที่ แต่จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จึงทำให้โครงสร้างของสังคมและวิถีการดำรงชีวิตหรือวัฒนธรรมของมนุษย์ในแต่ละสังคมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย (ณรงค์ เส็งประชา. 2541 : 108)

นักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ไว้หลายท่าน และคล้ายคลึงกัน ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2530 : 327) ได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไว้ว่า การที่ระบบสังคม กระบวนการแบบอย่างหรือรูปแบบทางสังคม เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบครอบครัว ระบบการปกครองได้เปลี่ยนแปลงไปไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้อาจเป็นไปในทางก้าวหน้าหรือถดถอย เป็นไปอย่างถาวรหรือชั่วคราว โดยวางแผนให้เป็นไปหรือเป็นไปเอง และที่เป็นประโยชน์ หรือให้โทษก็ได้ทั้งสิ้น

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2538 : 126) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโครงสร้างสังคมได้แก่ ระเบียบแบบแผนต่างๆ เช่น แบบแผนความสัมพันธ์ในสังคม ตลอดจนสถานภาพและบทบาทของสมาชิกในสังคม หรือการเปลี่ยนแปลง

ระเบียบแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง หน้าที่หรือกระบวนการต่างๆ ของความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง และมักจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งหรือสมัยใดสมัยหนึ่ง

เจเลียว ฤกษ์รุจิพิมล (2541 : 179 - 180) ได้ให้ความหมายว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า เป็นการเปลี่ยนรูปแบบของโครงสร้างทางสังคมและพฤติกรรมทางสังคม ยกตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงสร้างทางสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงจากระบบครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว เป็นต้น

นิเทศ ดินณะกุล (2544 : 9 - 12) ให้ความหมายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคมหรือของรูปแบบของความสัมพันธ์และการปะทะสัมพันธ์กันทางสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับบทบาท ระเบียบ แบบแผน ค่านิยมและวัฒนธรรม และเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่างๆ ในโครงสร้างสังคม รวมทั้งความสัมพันธ์กับปัจจัยที่ไม่ใช่ทางสังคมด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยา ประชากรและเทคโนโลยี ในความรู้สึกที่เป็นรูปธรรมมากที่สุด การเปลี่ยนแปลงทางสังคมหมายถึง จำนวนคนส่วนมากรวมกลุ่มทำกิจกรรมและมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ในการร่วมกันทำกิจกรรมดังกล่าว อาจมีความแตกต่างกันไปจากเดิมที่บุคคลนั้นหรือพ่อแม่ของเขาเคยกระทำหรือมีความสัมพันธ์มาก่อน

เฮสโกวิทส์ (Heskovits. 1960 : 80 - 81) แบ่งแยกความแตกต่างเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็น 2 ระดับ คือ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกิดขึ้นมาจากสาเหตุภายในสังคมและการเปลี่ยนแปลงทุกอย่างเกิดขึ้นจากสาเหตุภายนอกสังคม การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายใน หมายถึง การประดิษฐ์ การค้นพบ และการแพร่กระจายทางด้านวัฒนธรรม มีส่วนที่เกี่ยวกับบุคคลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ส่วนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมจากปัจจัยภายนอก ได้แก่

1. การทำให้เป็นพาณิชย์ (Commercialization) การเปลี่ยนแปลงนั้น มีผลมาจากการขยายตัวของวัฒนธรรมตะวันตก ในรูปของการต้องพึ่งพิง การแลกเปลี่ยนทางการค้า การซื้อขายในตลาด โดยใช้ระบบเงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ทำให้ระบบเศรษฐกิจจากรูปแบบเดิมเพื่อการยังชีพเปลี่ยนไปเป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้าขายและมีการแข่งขันกัน

2. การทำให้ทันสมัย (Modernization) เป็นการที่บุคคลในสังคมยอมรับเอาวัฒนธรรมแบบใหม่ และละทิ้งวัฒนธรรมดั้งเดิม หรืออาจกล่าวได้ว่า การทำให้ทันสมัยเป็นผลจากการสังสรรค์ระหว่างสังคม หรือการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมตะวันตก (Westernization) และการทำให้เป็นอเมริกัน (Americanization) เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่ามีความทันสมัย นอกจากนี้ยังมีการใช้คำว่า การพัฒนา ในการอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นด้วยเช่นกัน

ราชบัณฑิตยสถาน (2530 : 99) ได้กำหนดความหมายการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมของประชาชาติหนึ่งๆ ทั้งวัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ แต่อัตราการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมสองประเภทนี้เป็นไปไม่เท่ากัน โดยทั่วไปวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุเปลี่ยนแปลงช้ากว่า นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงอาจเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติหรือโดยการวางแผนก็ได้

คิงส์ลีย์ เดวิส (Davis Kingley. 1967 : 922) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงทุกสิ่งทุกอย่างในวัฒนธรรมทุกสาขา ทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุ

คาร์แกน, เลียนาร์ดและบาลเลนไทน์ ยีนนี่ เฮช. (Cargan, Leonard and Ballantine, Jeanne H. 1991 : 389) ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงด้านองค์ประกอบของวัฒนธรรม ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงของวิถีประชา จารีตประเพณีและองค์ประกอบอื่นๆ ทางวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นจากอิทธิพลของปัจจัยหลักหลายประการ คือ การแพร่กระจายการประดิษฐ์และการค้นพบ

อมรา พงศาพิชญ์ (2538 : 17) กล่าวว่าสังคมและวัฒนธรรมเป็นส่วนสำคัญของความเป็นมนุษย์ เป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง สิ่งที่แยกสังคมหนึ่งว่าแตกต่างจากอีกสังคมหนึ่งก็คือ วัฒนธรรม ในขณะที่เดียวกันวัฒนธรรมเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคมและจิตใจของมนุษย์ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ช่วยประสานและผูกมัดคนไว้ในสังคมเดียวกัน และเป็นสิ่งที่ช่วยให้โครงสร้างของสังคมคงอยู่ เพราะเป็นการเสริมสร้างความผูกพันทางจิตใจของคนหลายๆ คนเข้าไว้ด้วยกัน ด้วยสาเหตุที่สังคมและวัฒนธรรมเป็นสิ่งคู่กัน มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันจนแยกจากกันไม่ได้ เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไป และในทางกลับกันถ้าวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปสังคมต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

ผ่องพันธ์ มณีรัตน์ (2521) กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม โดยแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องตัวกำหนดทางเศรษฐกิจ เป็นการใช้นโยบายของ มาร์ช (Marx) อธิบายว่ารูปแบบการผลิตหรือวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับการผลิต เป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ เพราะโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของโครงสร้างทางสังคม การเมือง สติปัญญาและความนึกคิด โดยทั่วไปไม่ใช่สามัญสำนึกของมนุษย์ที่เป็นตัวกำหนดลักษณะการดำเนินชีวิต ดังนั้นเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นฐานทางเศรษฐกิจแล้ว การดำเนินชีวิตของคนในสังคมก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แยกได้เป็น 2 ประการ คือ ปัจจัยภายนอก หมายถึง ปัจจัยที่อยู่ภายนอกตัวบุคคล หรือกลุ่มหรือชุมชนที่ถูกผลกระทบของปัจจัยนั้นๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบแผนพฤติกรรม ความสัมพันธ์และการกระทำระหว่างกันทางสังคม ซึ่งบุคคลหรือกลุ่มคน ชุมชน ไม่สามารถควบคุมได้ ปัจจัยภายนอกเหล่านี้ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศหรือสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากร อิทธิพลทางวัฒนธรรมทางอื่นๆ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และปัจจัยภายใน เป็นปัจจัยในสังคมได้กระทำการเปลี่ยนแปลงหรือมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในสังคม ได้แก่ การกระทำของปัจเจกบุคคลในสังคม การวางแผนพัฒนาสังคม

สนธิ สมัครการ (2545 : 1 - 6) ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีความแตกต่างกันในเชิงทฤษฎี กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมน่าจะหมายถึงการเปลี่ยนแปลงในระเบียบแบบแผนธรรมเนียมประเพณี หรือแนวกำหนดพฤติกรรม

ของคนในสังคมมากกว่าอย่างอื่น ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นน่าจะหมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพฤติกรรมของคนในสังคม โดยเฉพาะพฤติกรรมทางสังคม (Social Behavior) หรือ การกระทำของสังคม (Social Action) อันสืบเนื่องมาจากการมีสัมพันธ์ของสังคมต่อกัน (Social Relations) มากกว่าอย่างอื่น เช่น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอาจเกิดได้จากความสัมพันธ์ทางสังคมในแต่ละเรื่อง เรื่อยไปจนถึงกลุ่มของความสัมพันธ์ที่รวมกันเข้ามาในรูปของการจัดองค์การทางสังคมต่างๆ (Social Organizations) เช่น ความเชื่อและกลุ่มอาชีพต่างๆ อาจสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่มีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมเกิดความแตกต่างกันขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งแล้ว การเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ว่าจะเล็กน้อยหรือใหญ่โตเพียงใด ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งสิ้น

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม จนทำให้เกิดความเข้าใจว่าการเปลี่ยนแปลงทั้งสองเป็นเรื่องเดียวกันหรือเหมือนกัน และในบางครั้งการเปลี่ยนแปลงทั้งสองถูกนำมาใช้แทนกัน แต่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไม่ใช่เรื่องเดียวกัน กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านบรรทัดฐานและสถานภาพ บทบาท ซึ่งเกิดขึ้นในระบบสังคมหรือโครงสร้างของสังคม ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านชีวิตความเป็นอยู่หรือวิถีแห่งการดำรงชีวิต ซึ่งครอบคลุมวัฒนธรรมทั้งเป็นวัตถุและมีชีวิตของมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงทั้งสองอย่างจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพราะเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ก็จะทำให้วัฒนธรรมของสังคมแห่งนั้นเปลี่ยนแปลงไปด้วย ในทำนองเดียวกันเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ก็จะมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมควบคู่ไปด้วย ตัวอย่าง เช่น การเปลี่ยนแปลงค่านิยมทางการศึกษาของประชาชน ซึ่งมีแนวโน้มในทางที่ให้ได้ศึกษาถึงขั้นมหาวิทยาลัย ทำให้มหาวิทยาลัยซึ่งอยู่ในระบบสังคมขยายตัวขึ้น หรือการคิดประดิษฐ์เครื่องคอมพิวเตอร์ทำให้ความก้าวหน้าในโลกเจริญขึ้นและกลายเป็นยุคเครื่องมืออัตโนมัติ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโรงงานและสำนักงานต่างๆ การประดิษฐ์เป็นผลทางวัฒนธรรมหลายอย่างด้วยกัน เช่น โทรศัพท์ รถยนต์ ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างมาก เปรียบเสมือนเหรียญที่มีสองด้าน หรือกระดาษที่มีสองหน้า ซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ หรือเปรียบเทียบเสมือนเชือกสองเส้นนำมาพันตีเกลียวคู่กันไปเรื่อยๆ มองดูเป็นเส้นเดียวกันหรือเสมือนชีวิตกับจิตใจรวมกันเป็นร่างกายไม่สามารถแยกออกจากกันได้นั่นเอง นักสังคมวิทยาจึงนิยามรวมคำทั้งสองคำนี้เข้าด้วยกันและเรียกว่า "การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม" (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 2530 : 7 - 8) ซึ่งมีทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมสรุปได้ดังนี้

1. ทฤษฎีภาวะทันสมัย (Modernization Theory)

การพัฒนาที่ผ่านมาเป็นระบบการพัฒนาภายใต้แนวคิดทฤษฎีภาวะทันสมัยมีกระบวนการพัฒนาทางเศรษฐกิจตามลำดับขั้น ซึ่งนักทฤษฎีที่สำคัญ ได้แก่ เดวิด แมคเคลแลนด (David

Mcclelland) อเล็กซ์ อิงเคเลส (Alex Inkeles) และ เดเนียล เลอร์เนอร์ (Daniel Lerner) ทฤษฎีภาวะทันสมัย มีสาระสำคัญเพื่อพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัย เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ยังไม่เจริญก้าวหน้าไปสู่สังคมที่มีความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และมีเทคโนโลยีระดับสูง หรือสร้างคามทันสมัยแทนที่ความล้าตนเอง (สนธยา พลศรี. 2545 : 176 - 178) เมื่อพัฒนาตามแนวคิดทฤษฎีนี้แล้ว สังคม ชุมชนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง นั้นหมายความว่าวิถีชีวิตคนในสังคมย่อมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เช่น การมีโครงสร้างเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก และการสร้างชุมชนเมืองให้เกิดขึ้น กลายเป็นเมืองอุตสาหกรรม (Industrialization) และการกลายเป็นเมือง (Urbanization) ภาวะทันสมัยในทางการเมือง คือ การนำการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมีตัวแทนตามแบบกลุ่มประเทศในยุโรปตะวันตก และอเมริกาเหนือมาใช้ เชื่อมโยงกับระบบโลก ภาวะทันสมัยในทางวัฒนธรรม คือ การใช้แนวความคิดแบบสมเหตุสมผลเป็นบรรทัดฐานในการตัดสินใจ ระบบค่านิยม เป้าหมายสังคม โดยวางข้อกำหนดเกี่ยวกับกิจกรรมทางสังคมของบุคคล บุคลิกภาพของสมาชิกในสังคมทันสมัย (Modern Man) แบบชาวตะวันตก เป็นต้น

นอกจากนี้ ทิพาพร พิมพิสุทธ์ (2531 : 6 - 8) ได้กล่าวถึงลักษณะการสร้างคามทันสมัยว่าเป็นกระบวนการที่เชื่อมระหว่างสังคมแบบดั้งเดิมกับสังคมทันสมัย ดังนี้

1.1 การสร้างคามทันสมัยเป็นกระบวนการปฏิวัติ อันนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในสังคมแบบรวดเร็วและรุนแรง โดยเฉพาะในวิถีชีวิตของมนุษย์ เป็นต้นว่าการเปลี่ยนแปลงจากการใช้เครื่องมือในการประกอบอาชีพแบบง่าย ๆ ที่ทำจากท้องถิ่น มาเป็นการใช้เครื่องจักร เครื่องทุ่นแรงที่ต้องอาศัยความรู้และความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน

1.2 การสร้างคามทันสมัยเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน ประกอบด้วยกระบวนการเปลี่ยนแปลงหลายด้าน เช่น การเปลี่ยนแปลงทางอุตสาหกรรม การสร้างเมือง การขยายบทบาทของสื่อสารมวลชนในสังคมให้มากขึ้น การเพิ่มจำนวนคนรู้หนังสือให้มากขึ้น

1.3 การสร้างคามทันสมัยเป็นกระบวนการที่เป็นระบบ กล่าวคือเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในสังคม จะมีผลต่อเนื่องทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อบัจจัยอื่นๆ ต่อไป เช่น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงอุตสาหกรรม จะทำให้เกิดกระบวนการอพยพของทรัพยากรมนุษย์จากชนบทสู่เมืองมากขึ้น

1.4 การสร้างคามทันสมัยเป็นกระบวนการสากลที่เกิดขึ้นในทุกสังคม เช่น กระบวนการสร้างอุตสาหกรรม สร้างเมือง การขยายการศึกษา การพัฒนาบทบาทของสื่อมวลชน อย่างไรก็ตามระดับการพัฒนากระบวนการเหล่านี้ ในสังคมหนึ่งย่อมแตกต่างจากสังคมอีกสังคมอื่นๆ

1.5 การสร้างคามทันสมัยเป็นกระบวนการที่ต้องใช้เวลานานอย่างต่อเนื่องกัน ดังจะเห็นได้จากการสร้างคามทันสมัยในด้านความรู้เทคโนโลยี ซึ่งในประเทศที่พัฒนาแล้วก็ล้าแล้วแต่ต้องอาศัยเวลานานในการพัฒนาวิชาการเหล่านี้ด้วยกันทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามการสร้างคามทันสมัยในโลกปัจจุบันในเรื่องของเทคโนโลยีสามารถพัฒนาได้ในระยะเวลาอันสั้น

1.6 การสร้างความทันสมัยเป็นไปอย่างมีขั้นตอน เป็นการเปลี่ยนแปลงจากสังคมดั้งเดิมไปสู่สังคมแบบทันสมัยหรือสังคมแบบสมัยใหม่ การเปลี่ยนแปลงในขั้นตอนต่างๆ ของแต่ละสังคมมิได้ทำลายลักษณะของสังคมแบบดั้งเดิม แต่ยังคงไว้ซึ่งลักษณะสังคมแบบดั้งเดิมควบคู่กับสังคมสมัยใหม่เสมอ

1.7 การสร้างความทันสมัยเป็นกระบวนการที่นำไปสู่สังคมที่ดี ก้าวหน้าและพัฒนาเพิ่มขึ้นเสมอ ไม่ย้อนกลับไปสู่สังคมแบบเก่า ในประเด็นนี้สามารถโต้แย้งได้ว่า สังคมอาจจะไม่ก้าวหน้าไปสู่ภาวะที่ดีขึ้นตลอดไป แต่อาจเปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะที่เสื่อมโทรมทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองได้ ดังที่กำลังเกิดขึ้นในประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย เช่น ประเทศเวียดนาม กัมพูชา และเม็กซิโก เป็นต้น

2. ทฤษฎีเศรษฐกิจสองระบบ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2545 : 34 - 39) ได้สังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีสองระบบตามแนวคิดของโบเค (J.H.Boeke)ว่าเศรษฐกิจสองระบบ (Dualistic Economics) ซึ่งสรุปสาระสำคัญ ดังนี้

2.1 ระบบเศรษฐกิจเป็นระบบที่ต่างจากเศรษฐกิจทุนนิยมเพราะมีประวัติและกลไกทางเศรษฐกิจเป็นของตนเอง เชื่อมโยงถึงเศรษฐกิจชาติ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ครอบครัว การแบ่งปันผลผลิต ตลอดจนกระบวนการผลิตซ้ำ ซึ่งปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเพิ่มและการอพยพย้ายถิ่นเพื่อการทำมาหากิน การปรับปรุงและสร้างเทคนิคการผลิต รวมทั้งวิวัฒนาการของการจัดการทางเศรษฐกิจของชุมชนและเครือข่าย

2.2 การติดต่อและปะทะกันระหว่างเศรษฐกิจชุมชนและระบบเศรษฐกิจทุนนิยมทำให้เศรษฐกิจชุมชนไม่อยู่โดดเดี่ยวและปฏิสัมพันธ์กับเศรษฐกิจชุมชนอื่นอีก ระบบเศรษฐกิจตามแนวของทฤษฎีสองระบบจึงทำให้เห็นภาพว่านอกจากจะเห็นว่าสองระบบแยกต่างหากคือเศรษฐกิจชุมชนกับเศรษฐกิจทุนนิยมแล้ว ทั้งสองระบบยังอยู่ในเวลาและสถานที่เดียวกันอีกด้วย การปะทะกันของทั้งสองระบบในปัจจุบันยังมีความเข้มข้นมากขึ้นเรื่อยๆ และมีการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน เช่นเดียวกัน อาทิ จากผลิตเพื่อบริโภคเลี้ยงตัวเองเป็นผลิตเพื่อขาย จากแรงงานในครอบครัวเป็นการขายแรงงาน จากผลิตด้วยทรัพยากรในชุมชนเป็นการซื้อปัจจัยการผลิต เป็นต้น

2.3 เศรษฐกิจสองระบบไม่ใช่ปรากฏการณ์ชั่วคราวและจะดำรงอยู่เป็นเวลานาน โดยทั้งในวิชาเศรษฐศาสตร์และวิชาที่ว่าด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจมักศึกษาโน้มเอียงไปเฉพาะเศรษฐกิจทุนนิยมเท่านั้น ขณะที่ชุมชนหรือประชากรส่วนใหญ่อยู่ในชนบท เศรษฐกิจแบบพอเพียงผลิตเพื่อใช้บริโภคเองไม่ได้ถูกรายงานในระบบเศรษฐกิจภาพรวม ให้ความสำคัญน้อยกว่าระบบชุมชน จึงไม่ได้ภาพชีวิตจริงของผู้คนส่วนใหญ่ของประเทศ

ทฤษฎีสองระบบสามารถนำมาอธิบายระบบเศรษฐกิจในสังคมไทยได้ดังนี้ ในอดีตสังคมไทยเป็นระบบเศรษฐกิจชุมชนที่มีการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพ โดยใช้แรงงานในครอบครัว อาศัยธรรมชาติ ที่ดินเป็นปัจจัยในการผลิต แต่ต่อมาปรับเข้าสู่การผลิตเพื่อการค้า มีตลาดและราคาสินค้าการเกษตร มีการลงทุน ซึ่งเป็นผลจากระบบทุนนิยม เป็นการปรับเปลี่ยนทุนนิยมของครอบครัวหรือชาวบ้าน

เป็นการผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น ทำให้ชุมชนมีรายจ่ายมากขึ้น เงินจึงเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญในการจับจ่ายใช้สอยสิ่งอุปโภคบริโภคที่จำเป็น ภายในชุมชนเริ่มมีการค้าขายและเข้าสู่ระบบทุนนิยม โดยการเปลี่ยนแปลงการผลิต การบริโภคสิ่งของฟุ่มเฟือย ที่เกิดขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงของทุนนิยมซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนทุกแห่ง

3. ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary Theory)

เมื่อกล่าวถึงคำว่า วิวัฒนาการ (Evolution) ด้วยนัยโดยตรง หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งมีชีวิตต่างในช่วงเวลาหนึ่ง (Scupin and Decorse. 2004 : 51) หรือหมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงหรือคลี่คลายไปสู่ฐานะที่ดีขึ้นหรือเจริญขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงในทางชีววิทยาจากสิ่งที่ย่ำๆ ไปสู่สิ่งที่ย่างก้าวซับซ้อนมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงนี้จะต้องเปลี่ยน ในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป และต้องใช้เวลานาน (<http://th.wikipedia.org/wiki/>. 12 กรกฎาคม 2552) และอาจขยายความต่อไปได้ว่าเป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงบางสิ่งบางอย่างให้ดีขึ้น แต่ยังคงมีบางส่วนที่เหมือนเดิม

โดยทั่วไป แนวคิดวิวัฒนาการ ถือว่ามีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการศึกษาด้านชีววิทยา (Biology) แต่ก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาวิทยาศาสตร์ รวมถึงสังคมศาสตร์สาขาอื่นที่ต้องการศึกษาวิวัฒนาการในเชิงประวัติศาสตร์ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน คือ การศึกษาทฤษฎีมาร์กซิสต์ที่เกี่ยวกับวัตถุนิยมเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Materialism) แนวคิดนี้มีบทบาทอย่างยิ่งในยุคแสวงหาความรู้แจ้ง (Enlightenment Are) ที่ต้องการสร้างประวัติศาสตร์สากล ซึ่งต้องอาศัยทฤษฎีวิวัฒนาการมาอธิบาย หรือแม้กระทั่งการศึกษาในมิติของวัฒนธรรม ก็มีความจำเป็นต้องพึ่งพาทฤษฎีวิวัฒนาการด้วยเช่นกัน จนมีคำกล่าวว่า “วัฒนธรรมของมนุษย์ คือ ผลของวิวัฒนาการทางชีววิทยา” (Fried. 1981 . 114) ดังนั้นการทำความเข้าใจถึงที่มาของทฤษฎีนี้ ย่อมช่วยให้ผู้ศึกษามองเห็นภาพทางวัฒนธรรมอย่างแจ่มชัดมากยิ่งขึ้น

บุคคลที่นับว่าเป็นผู้บุกเบิกการศึกษาด้านวิวัฒนาการนี้ คือ ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin. 1809 - 1882) นักธรรมชาติวิทยาชาวอังกฤษ เขาเป็นคนแรกที่ปูพื้นฐานทฤษฎีว่าด้วยวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต โดยมีผลงานตีพิมพ์ชิ้นสำคัญ ในปี ค.ศ. 1859 คือ The Origin of Species หรือ “ต้นกำเนิดของสิ่งมีชีวิต” จากผลงานชิ้นนี้เองที่ได้สร้างความสนใจแก่บรรดานักวิทยาศาสตร์และนักวิชาการจากแขนงต่างๆ ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นอย่างมาก

ดาร์วิน และ วอลเลซ (Darwin and Wallace) พบว่า กลไกพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต 2 ประการดังกล่าว เชื่อมโยงกับวิวัฒนาการ กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงทางชีวภาพ จะเกิดจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสิ่งมีชีวิต เมื่อสภาพแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ สิ่งมีชีวิตก็จะปรับตัวตามสภาพแวดล้อมนั้นเพื่อการอยู่รอดของตน ดังนั้น สิ่งมีชีวิตทั้งหลายจะวิวัฒนาการจากการมีอินทรีย์หรือรูปร่างแบบง่าย ๆ (Simple Organic) ไปสู่อินทรีย์ที่มีโครงสร้างที่สลับซับซ้อนขึ้น (Complex Organic) และเพื่อให้อัตราการอยู่รอดมีสูงมากยิ่งขึ้น สิ่งมีชีวิตจะทำการถ่ายทอดอุปนิสัย (Traits) ของตนสู่รุ่นต่อไปผ่านกระบวนการสืบทอดเผ่าพันธุ์ (Process of Inheritance) (Friedl. 1981 : 116)

เมื่อพิจารณาถึงจุดกำเนิดของวัฒนธรรม (The Origins of Culture) อาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมมีจุดเริ่มต้นพร้อมกับมนุษย์ โดยนักวิทยาศาสตร์ได้ประมาณการไว้ว่าโลกได้ถือกำเนิดเมื่อ 5 - 6 พันล้านปีก่อน หรือยุคดึกดำบรรพ์ (Precambrian) ต่อมาในยุค Paleozoic เริ่มมีสิ่งมีชีวิต ในราว 3 - 4 พันล้านปีก่อน และวิวัฒนาการมาเป็นปลาและสัตว์เลื้อยคลาน ในราว 300 - 500 ล้านปีก่อน ในยุคต่อมา คือ ยุค Mesozoic อันเป็นยุคแห่งไดโนเสาร์ (Age of Dinosaurs) ได้เริ่มมีไดโนเสาร์และสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม (Mammals) โดยอยู่ในช่วง 110 - 225 ล้านปีก่อน ก่อนจะเข้าสู่ยุค Cenozoic ที่เริ่มในราว 70 ล้านปีก่อน ภายหลังสิ้นสุดยุคไดโนเสาร์ โดยมีวิวัฒนาการย่อยแบ่งเป็นยุค (Epoch) ตามลำดับ คือ Paleocene (60 - 70 ล้านปีก่อน เริ่มมีนกและสัตว์), Eocene (50 - 60 ล้านปีก่อน เริ่มมีสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมประเภทลิง - คน (Primate), Oligocene (30 ล้านปีก่อน ลิงเริ่มมีวิวัฒนาการ), Miocene (25 ล้านปีก่อน เป็นยุคความรหทางสัน หรือ Apes), Pliocene (3 - 12 ล้านปีก่อน เป็นยุคสัตว์นักล่า (Hunting Primates)) และยุค Pleistocene (10,000 - 3 ล้านปีก่อน มนุษย์ถือกำเนิดขึ้นในโลก และเริ่มสร้างวัฒนธรรม) (Fired. 1981 : 117)

ทฤษฎีวิวัฒนาการของดาร์วิน (Darwin) ทำความเข้าใจว่าทำไมตัวตนของเราจึงมีหน้าตาเช่นนี้ รวมไปถึงทำให้รู้ว่าทำไมวัฒนธรรมจึงมีความเจริญงอกงามและเสื่อมถอยได้ ดังที่เห็นในปัจจุบัน ทั้งนี้ ก็เพื่อเป็นการรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดสืบไป โดยอาศัยกระบวนการในการปรับตัวผ่านการถ่ายทอดอุปนิสัยและวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น หรือที่เรียกว่า กระบวนการสืบทอดเผ่าพันธุ์ (Process of Inheritance)

4. ทฤษฎีวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม (Cultural Evolution Theory)

ช่วงทศวรรษที่ 1860 - 1890 เป็นยุครุ่งเรืองของทฤษฎีวิวัฒนาการ โดยเฉพาะหลังการตีพิมพ์หนังสือ เรื่องต้นกำเนิดของสิ่งมีชีวิตของดาร์วิน (Darwin) ในปี ค.ศ.1859 อย่างไรก็ตาม ในทฤษฎีวิวัฒนาการวัฒนธรรมกลับมิได้นำแนวคิดเชิงชีววิทยาของดาร์วิน (Darwin) มาใช้ แต่นักทฤษฎีสายวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมกลับหันหน้าหันไปสนใจการทำงานภาคสนามในเชิงโบราณคดี และประวัติศาสตร์สากลที่แตกแขนงมาจากความคิดแบบดาร์วิน (Darwin) โดยทฤษฎีวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมนี้ ถูกนำมาใช้ในการอธิบายเกี่ยวกับความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ นักประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 มักให้ความสนใจกับประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของตะวันตก (Modern Historical of Western) ส่วนนักคิดวิวัฒนาการในคริสต์ศตวรรษที่ 19 สนใจประวัติศาสตร์ของคนที่อยู่นอกยุโรป หรือเป็นผู้ที่อาศัยในยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่ไม่มีตัวหนังสือ ความแตกต่างดังกล่าวนี้เกิดจากการศึกษาภาคสนามเกี่ยวกับคนพื้นเมือง และการค้นพบหลักฐานโบราณคดีที่แสดงว่ามีมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อนำความรู้ทางมานุษยวิทยาและโบราณคดีมารวมกัน ทำให้นักมานุษยวิทยาในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้สร้างทฤษฎีวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม ตามที่พบเห็นจากหลักฐานก่อนประวัติศาสตร์ซึ่งเหมือนกับอุปกรณ์ที่ชนพื้นเมืองในปัจจุบันใช้อยู่ ทฤษฎีนี้ทำให้การศึกษาทางมานุษยวิทยาที่อาศัยหลักฐานโบราณคดีกลายเป็นวิธีศึกษาเชิงเปรียบเทียบ ล่วงสู่ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 นักมานุษยวิทยาหลายคนได้วิจารณ์วิธีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบว่า

เป็นการศึกษาแบบเดาสุ่ม และทำให้ทฤษฎีวิวัฒนาการค่อยเสื่อมลงในแวดวงมานุษยวิทยา กระทั่งในช่วงปลายทศวรรษ 1940 นักมานุษยวิทยากลุ่มหนึ่งก็รื้อฟื้นทฤษฎีวิวัฒนาการขึ้นมาใหม่ (Scupin and Decorse. 2004 : 53)

หนึ่งในนักทฤษฎีคนสำคัญในสายทฤษฎีวิวัฒนาการวัฒนธรรม คือ เอ็ดเวิร์ด บี ไทเลอร์ (Edward B. Tylor) นักคิดชาวอังกฤษ และได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาแห่งมานุษยวิทยา โดยเขาใช้เวลาหลายปีไปกับการเดินทางท่องเที่ยวไปในดินแดนอเมริกา คิวบา และเม็กซิโก เพื่อการศึกษาชุดค้นทางโบราณคดี และในปี ค.ศ. 1861 เขาได้ตีพิมพ์หนังสือเล่มแรกของเขา ในชื่อ Anahuac ซึ่งกลั่นมาจากประสบการณ์ในขณะใช้ชีวิตในเม็กซิโก และในอีกสี่ปีต่อมาเขามีผลงาน เรื่อง Researches in the Early History of Mankind อันมีกลืนอายุของการศึกษาเชิงวิวัฒนาการอย่างชัดเจน ในหนังสือดังกล่าว ไทเลอร์ (Tylor) ชี้ให้เห็นว่าในยุคดั้งเดิม (Primitive) นั้น มนุษย์จัดอยู่ในประเภทคนป่าเถื่อน (Savage) และเมื่อเวลาผ่านไปมนุษยจะมีวิวัฒนาการผ่านกระบวนการทางสังคมจนกลายเป็นสังคมรุ่งเรือง (Civilized Societies) (Friedl. 1981 : 44)

หลังจากนั้น ไทเลอร์ (Tylor) ได้เขียนหนังสือ เรื่อง Primitive Culture ในปี ค.ศ. 1871 เพื่อตอบคำถามถึงวิวัฒนาการของมนุษย์จากสังคมป่าเถื่อนมาเป็นสังคมรุ่งเรืองมีขั้นตอนอย่างไร และให้คำนิยามของวัฒนธรรมว่า หมายถึง ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ประเพณี ศิลธรรม พฤติกรรม และความสามารถต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ในการดำรงอยู่เป็นสมาชิกในสังคม เป็นที่ทราบกันดีว่าความสนใจของไทเลอร์ (Tylor) เป็นเรื่องวิวัฒนาการของสถาบันและความเชื่อทางศาสนาและเวทมนตร์ โดยเขาได้โต้แย้งความเชื่ออันงมงายในพระเจ้า โดยอธิบายวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมด้วยระบบเหตุผล

ทฤษฎีวิวัฒนาการ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาสังคมศาสตร์ รวมถึงการศึกษาวัฒนธรรมในเชิงประวัติศาสตร์ ดังคำกล่าวที่ว่า “วัฒนธรรมของมนุษย์ คือ ผลของวิวัฒนาการทางชีววิทยา” ดังนั้น การทำความเข้าใจถึงที่มาของทฤษฎีนี้ ย่อมช่วยให้ผู้ศึกษามองเห็นภาพทางวัฒนธรรมอย่างแจ่มชัดมากยิ่งขึ้น โดยทฤษฎีวิวัฒนาการมีนักคิดคนสำคัญ คือ ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin. 1809 - 1882) โดยเขาเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงทางชีวภาพ จะเกิดจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสิ่งมีชีวิตเพื่อการอยู่รอดของตน และเพื่อให้อัตราการอยู่รอดมีสูงมากยิ่งขึ้น สิ่งมีชีวิตจะทำการถ่ายทอดอุปนิสัย ของตนสู่รุ่นต่อไปผ่านกระบวนการสืบทอดเผ่าพันธุ์ (ธนพฤกษ์ ชามะรัตน์ <http://www.kroobannok.com/blog/15082>. 12 กรกฎาคม 2552)

5. การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

5.1 ความหมายวัฒนธรรม

ไทเลอร์ (E.B.Tylor. 1871) นักมานุษยวิทยาได้กล่าวถึงคำว่า “วัฒนธรรม” ไว้อย่างชัดเจนในหนังสือ Primitive Culture ของเขาซึ่งยังเป็นที่ยอมรับอ้างอิงกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ว่า

“วัฒนธรรมเป็นส่วนรวมทั้งหมดที่สลับซับซ้อน อันประกอบด้วย ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ วัฒนธรรม ระเบียบ กฎหมาย ประเพณี ความสามารถทั้งหลาย ตลอดจนนิสัยความเคยชิน

ที่มนุษย์ได้รับมาในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม” (Culture is that Complex whole which Includes knowledge, belief, art, law, morals, Custom and any other capabilities and habits Acquired by man as a member of society.) (จรัญ ทองเกษม. 2546 : 58 - 60)

จะเห็นว่าไทเลอร์ เน้นให้เห็นความสำคัญ คือ วัฒนธรรมเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นสิ่งมีคุณค่าของสังคมอันเกิดเป็นผลดีแก่สมาชิกในสังคมนั้นๆ โดยเฉพาะ “ความสามารถทั้งหลาย ตลอดจนนิสัยความเคยชิน” นั้น ได้แก่ ภาษาและเทคนิคในการใช้เครื่องมือต่างๆ เป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก หรือมีฉะนั้นการที่รวมการใช้วิธีการคิด และความรู้อื่นๆ ที่สำคัญที่สุด ไทเลอร์ เน้นว่าวัฒนธรรมเป็นภาพรวมของสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้ (acquired) ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมด้วย

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต อ่างใน อภิธรรมย สีดาคำ. 2551 : 146 - 147) ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับวัฒนธรรมไว้ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

(1) วัฒนธรรม เป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้นๆ

(2) วัฒนธรรมรวมไปถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคม ตั้งแต่ภายในจิตใจของคน ค่านิยม คุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม ลักษณะนิสัย แนวคิด สติปัญญา ท่าที วิถีปฏิบัติของมนุษย์ต่อร่างกายและจิตใจของคน ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ตลอดจนความรู้ ความเข้าใจ ท่าทีการมอง และการปฏิบัติของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อม

(3) วัฒนธรรม เป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญาทั้งหมดที่ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้นๆ อยู่รอด และเจริญสืบต่อมาได้ และเป็นอยู่อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

(4) วัฒนธรรม คือ ประสบการณ์ความรู้ ความสามารถที่สังคมนั้นมีอยู่ หรือทั้งหมดของสังคม

ดังนั้น วัฒนธรรม จึงหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมที่ได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยเกิดจากการเรียนรู้ การสั่งสม มีทั้งที่เป็นวัตถุ เช่น ศิลปะ สิ่งก่อสร้าง และที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ความเชื่อ ศีลธรรม ประเพณี เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2536 : 9) วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกัน สามารถซาบซึ้ง ยอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมนั้นๆ

5.2 การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ โดยทั่วไปการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นไปได้ 2 ลักษณะ คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในวัฒนธรรมเอง เช่น การคิดค้น การประดิษฐ์ สร้างสรรค์ และการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก เช่น การติดต่อกับวัฒนธรรมอื่น ซึ่งเป็นการลอกเลียนแบบแผนวัฒนธรรมจากวัฒนธรรมอื่น การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหว

ทางสังคม (Social Movement) ทำให้เกิดการแพร่กระจายของวัฒนธรรมจากคนกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง ไปสู่คนกลุ่มอื่นหรือสังคมอื่น สังคมที่รับเอาวัฒนธรรมไว้ใช้ก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมขึ้น ทำให้เกิดกระบวนการทางวัฒนธรรม (Culture Processes) ดังนี้ (อภิรมย์ สีดาคำ. 2551 : 148 - 149)

(1) การถ่ายทอดวัฒนธรรม เมื่อวัฒนธรรม คือ ระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น และมีใช้ที่เกิดขึ้น โดยสัญชาตญาณก็หมายความว่า วัฒนธรรม คือสิ่งที่มนุษย์จะต้องเรียนรู้ และจำต้องมีการถ่ายทอดวัฒนธรรม การที่สมาชิกในสังคมเห็นพ้องต้องกันว่า ควรจะถือวิธีการประพฤติปฏิบัติแบบใดนั้นมิได้มีการตกลงกันในรายละเอียดทุกๆ เรื่อง หลังที่สมาชิกของสังคมให้ยึดถือเป็นแนวประกอบการประพฤติปฏิบัติก็คือ บรรทัดฐานและค่านิยม บรรทัดฐานที่สมาชิกของสังคมส่วนใหญ่เห็นว่าถูกต้องดีงาม

(2) การแพร่กระจาย คือ การที่วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งกระจายไปสู่สังคมหนึ่ง การกระจายจะเกิดขึ้นเมื่อสังคมมีการติดต่อกันเป็นกระบวนการที่มีทั้งการให้และการรับ

(3) การรับเอาวัฒนธรรมใหม่ จะเกิดขึ้นสภาวะแห่งการสอดคล้อง ซึ่งเป็นจุดที่เกิดความพอดีหรือสมดุลกัน เมื่อวัฒนธรรมหนึ่งประสพกับอีกวัฒนธรรมหนึ่ง มนุษย์เรานอกจากจะถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งแล้ว มนุษย์เราก็อาจจะรับวัฒนธรรมบางส่วนมาจากสังคมข้างเคียงได้ แต่ทั้งนี้ย่อมหมายความว่าส่วนของวัฒนธรรมที่รับจากสังคมข้างเคียงนั้นไม่ขัดกับค่านิยมหลักของสังคม ส่วนของวัฒนธรรมของสังคมข้างเคียงที่รับมาจะต้องสอดคล้องกับของเดิมที่มีอยู่ เมื่อสอดคล้องกันได้ก็จะค่อยๆ รับกันไปในที่สุด ก็จะแยกไม่ออกว่าวัฒนธรรมใดเป็นของเดิม และวัฒนธรรมส่วนใดรับมาจากสังคมอื่นๆ

กระบวนการทางวัฒนธรรม เกิดจากการถ่ายทอด การแพร่กระจายและการรับเอาวัฒนธรรมจากคนกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง ไปยังคนกลุ่มอื่นหรือสังคมอื่น และสังคมนั้นก็ยอมรับเอาวัฒนธรรมดังกล่าวมาใช้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงของวิถีประชา จารีตประเพณี และค่านิยม เป็นต้น

5.3 ลักษณะของกระบวนการทางวัฒนธรรม

ลักษณะโดยทั่วไปของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ การเลียนแบบ (Imitation) การผสมผสาน - ประนีประนอม (Acculturation) ความร่วมมือกัน (Cooperation) การแข่งขัน (Competition) และความขัดแย้ง (Conflict) อธิบายได้ดังนี้ (พิชัย ผกาทอง. 2547 : 109)

(1) การเลียนแบบ (Imitation) หมายถึง การกระทำดอปโตที่เกิดขึ้นเมื่อคนต่างวัฒนธรรมมาติดต่อสัมพันธ์กัน การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจะเกิดขึ้น คนจะให้และรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน จนความแตกต่างที่มีอยู่เดิมหมดไป

(2) การผสมผสาน - ประนีประนอม (Acculturation) การผสมผสาน - ประนีประนอมเป็นสภาวะการณ์อย่างหนึ่งของวัฒนธรรมที่เกิดจากวัฒนธรรมต่างสังคมมากระทบกัน โดยการที่บุคคลจากวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาติดต่อกัน และมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม

ต่าง ๆ ในระบบวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มหนึ่งหรือทั้งสองกลุ่ม นั่นคือบุคคลหรือกลุ่มคนยอมรับวัฒนธรรมอื่น ซึ่งมีใช้วัฒนธรรมดั้งเดิมของตนซึ่งเป็นกระบวนการสองทาง (Two - Way Process) คือเมื่อกลุ่มหนึ่งถ่ายทอดให้อีกกลุ่มหนึ่งในขณะเดียวกันก็อาจจะรับวัฒนธรรมของกลุ่มที่ตนถ่ายทอดมาด้วย

(3) ความร่วมมือกัน (Cooperation) หมายถึง การที่บุคคลหลายๆ คน ทำงานด้วยกัน เพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายร่วมกันและทำงานนั้นให้สำเร็จ เราจะพบพฤติกรรมความร่วมมือในลักษณะที่เป็นพฤติกรรมของกลุ่มคนที่มีประโยชน์ร่วมกัน การที่สมาชิกผู้ใดจะได้ผลประโยชน์อะไรนั้น ขึ้นอยู่กับการที่สมาชิกผู้อื่นจะได้รับผลประโยชน์ของเขาด้วย กล่าวได้ว่าสภาพการณ์ที่เป็นความร่วมมือของสมาชิกนั้นจะเกิดขึ้นในกลุ่มหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ของผู้กระทำนั้นเอง

(4) การแข่งขัน (Competition) หมายถึง การที่บุคคลหลายๆ คน ต่างฝ่ายต่างทำงานในสถานการณ์เดียวกันเพื่อบรรลุจุดหมายส่วนตัว การแข่งขันจึงเป็นพฤติกรรมที่สมาชิกกระทำต่อกันด้วยเหตุผลที่ว่าผลประโยชน์หรือจุดหมายของพฤติกรรมที่ขัดกันนั้นคือ การที่สมาชิกคนใดที่จะได้ถึงจุดหมาย หรือได้สมาชิกอีกคนหนึ่ง หรือสมาชิกคนอื่น ๆ ต้องเสียผลประโยชน์หรือไม่ถึงจุดหมายของตนเอง ในกรณีเช่นนี้สมาชิกกลุ่มแต่ละคนย่อมหาทางพยายามที่จะได้มา ซึ่งผลประโยชน์ของตนเอง โดยหาทางขัดขวางมิให้ผู้อื่นได้ผลประโยชน์ของเขา

(5) ความขัดแย้ง (Conflict) ความขัดแย้งเป็นกระบวนการทางสังคม เกิดขึ้นเมื่อแต่ละฝ่ายมีจุดมุ่งหมายที่ไปด้วยกันไม่ได้ และมีค่านิยมที่แตกต่างกัน ความแตกต่างกันนี้มักจะเป็นการรับรู้มากกว่าที่จะเป็นความแตกต่างที่เกิดขึ้นจริง และความขัดแย้งระหว่างบุคคลเป็นสถานการณ์ที่การกระทำของอีกฝ่ายหนึ่งไปขัดขวางหรือสกัดกั้นการกระทำของอีกฝ่ายหนึ่งในการที่จะบรรลุเป้าหมายของเขาหรือการที่บุคคลมีความแตกต่างกันในค่านิยม ความสนใจ แนวคิด วิธีการ เป้าหมาย ต้องมาติดต่อกัน หรืออยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกัน โดยที่ความแตกต่างนี้เป็นสิ่งที่มาสอดคล้องกันหรือลงรอยกันไม่ได้

ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม เกิดขึ้นเมื่อวัฒนธรรมต่างๆ ที่มาเกี่ยวข้องกันมีความแตกต่างกันมาก อาทิ เช่น ความแตกต่างกันในเรื่องของภาษาเป็นอุปสรรคในการทำความเข้าใจซึ่งกันและกันอาจเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจผิด ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมนี้จะเห็นได้เด่นชัดขึ้น เมื่อบุคคลแห่งวัฒนธรรมหนึ่งเข้าไปในดินแดนของวัฒนธรรมอื่นจำนวนมากและมีการติดต่อกันเกี่ยวข้องกันในทางเศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา หากการติดต่อกันเกี่ยวข้องกันมีมากขึ้นความขัดแย้งทางวัฒนธรรมจะมีแนวโน้มสูงขึ้น รูปแบบของความขัดแย้งอาจแสดงออกทางการกีดกัน หรือแสดงความรังเกียจซึ่งกันและกัน

5.4 ความสำคัญของกระบวนการทางวัฒนธรรม

สังคมและวัฒนธรรมจึงเป็นส่วนสำคัญของความเป็นมนุษย์ เป็นสองสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง สิ่งที่แยกสังคมหนึ่งว่าแตกต่างจากอีกสังคมหนึ่งก็คือวัฒนธรรม ในขณะเดียวกันวัฒนธรรมก็เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคม

และจิตใจของมนุษย์ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ช่วยประสานและผูกมัดไว้ในสังคมเดียวกัน เป็นสิ่งที่ช่วยทำให้โครงสร้างของสังคมคงอยู่ เพราะเป็นสิ่งที่ช่วยประสานและผูกมัดไว้ในสังคมเดียวกัน เป็นสิ่งที่ช่วยทำให้โครงสร้างของสังคมอยู่ เพราะเป็นการเสริมสร้างความผูกพันทางจิตใจของคนหลายๆ คนเข้าไว้ด้วยกัน กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม จึงก่อให้เกิดสิ่งต่างๆ ต่อไปนี้ (คณาจารย์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. 2549 : 34)

(1) การเปลี่ยนแปลงในสังคม เพราะสังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา บางสังคมอาจเปลี่ยนแปลงช้า บางสังคมอาจเปลี่ยนแปลงเร็วต่างกัน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดผลดีและผลเสีย กล่าวคือ ผลดี ทำให้สังคมเกิดการพัฒนา เช่น ใช้เทคโนโลยีในการผลิต แทนแรงงานมนุษย์ ผลเสีย เมื่อเทคโนโลยีการผลิตเกิดการพัฒนามาใช้แทนแรงงานมนุษย์ จึงเกิดปัญหาการว่างงานตามมา

(2) ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ที่ตนเองได้รับ ส่งผลให้การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมเกิดความสัมพันธ์ภาพ บรรลุถึงจุดมุ่งหมายที่วางไว้

(3) ความมีระเบียบวินัยในสังคมนั้นๆ เพราะทุกคนในสังคมได้เรียนรู้กฎระเบียบที่สังคมได้วางไว้ เมื่อทุกคนปฏิบัติตามจะทำให้สังคมเกิดความสงบสุข

(4) ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม เมื่อมนุษย์ในสังคมมีความเข้าใจกัน ในสถานภาพและบทบาทของตนแล้ว ส่งผลให้การกระทำระหว่างกันของมนุษย์ในสังคมมีประสิทธิภาพ ประกอบกับสังคมมีระเบียบวินัยวางไว้ให้ทุกคนได้ปฏิบัติ เมื่อทุกคนได้เรียนรู้ถึงกฎระเบียบดังกล่าวแล้ว ทุกคนปฏิบัติตามหรือเว้นที่จะไม่กระทำการที่ผิดระเบียบวินัยแล้ว จะทำให้ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมเกิดขึ้น

กระบวนการทางวัฒนธรรมมีผลต่อมนุษย์และสังคมทั้งผลเชิงบวกและผลเชิงลบ หลายประการ จำแนกได้ดังต่อไปนี้

1. ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมเชิงบวก

1.1 ทำให้มนุษย์ในแต่ละสังคมเกิดการเรียนรู้ สามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมนั้นได้อย่างมีความสุข

1.2 ทำให้มนุษย์ในสังคมเกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ เพื่อที่จะนำความรู้ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนกับมนุษย์ด้วยกันเองในสังคมมาพัฒนาตนเอง

1.3 ทำให้มนุษย์ในสังคมเกิดประสบการณ์ในการที่ได้มีการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

1.4 ทำให้วิถีชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น การเปลี่ยนแปลงในความคิด ความเชื่อ ค่านิยมหรืออุดมการณ์ของคนในสังคม

2. ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมเชิงลบ

2.1 ทำให้เกิดความไม่เป็นระเบียบของสังคม เพราะเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมขึ้นนั้นคนในสังคมบางส่วนสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้แต่บางส่วน

มาสามารถปรับตัวได้ จึงนำไปสู่การต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้น และนำไปสู่ความไม่เป็นระเบียบทางสังคมขึ้น

2.2 ทำให้เกิดปัญหาสังคมขึ้นได้ ถ้าหากว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น ทำให้คนในสังคมมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากปกติ เช่น มลพิษต่างๆ

2.3 ทำให้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในสังคมถูกทอดทิ้ง เพราะสังคมได้รับเอาวัฒนธรรมภายนอกสังคมเข้ามา ทำให้วัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ในสังคมถูกมองข้ามไปและไม่เห็นคุณค่าดั้งเดิมที่มีอยู่

2.4 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมบางอย่างของคนในสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบและปริมาณการก่ออาชญากรรม การหย่าร้าง การย้ายถิ่น การประท้วง การฆ่าตัวตาย พฤติกรรมการบริโภค

ผลของกระบวนการทางวัฒนธรรมถือว่าเป็นการกระทำที่เกิดจากคนหรือกลุ่มคนที่มีการกระทำระหว่างกันและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยต้องกระทำการอย่างเป็นระบบและระเบียบส่งผลให้ความสัมพันธ์และแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปทั้งในทางที่พึงประสงค์

5.5 การปรับตัวทางวัฒนธรรม (adaptation)

การปรับตัวทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อมีการสภาพแวดล้อมทางสังคมเปลี่ยน ซึ่งมีหลักในการพิจารณา ได้แก่ 1) การเปลี่ยนแปลงเพื่อจัดระบบความสัมพันธ์ให้สอดคล้องกัน 2) การเปลี่ยนแปลงตัวมนุษย์เพื่อให้ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมให้เหมาะสม 3) ปรับสภาพแวดล้อมเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของมนุษย์ ดังนั้น การปรับตัวทางวัฒนธรรมจึงรวมถึงวัฒนธรรมในรูปวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ซึ่งรวมถึงระบบความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิต และพฤติกรรมของคนในสังคม ซึ่งการปรับตัวทางวัฒนธรรมมีหลักคิด ดังนี้ (อมรา พงศาพิชญ์, 2545 : 16 - 17)

(1) การปรับตัวทางวัฒนธรรมควรพิจารณาองค์ประกอบด้านศิลปวัฒนธรรม (วรรณคดี ดนตรี การแสดง และศิลปกรรมอื่นๆ) สังคมวัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิต และความเชื่อเป็นต้น

(2) องค์ประกอบต่างๆ ของวัฒนธรรมเรียงร้อยประสานเข้าเป็นวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นองค์รวม มีลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคมวัฒนธรรม

(3) การปฏิสัมพันธ์กับสังคมข้างเคียง หรือการค้นพบสิ่งใหม่ภายในสังคมตนเอง จะทำให้เกิดการปรับตัวเพื่อการคงอยู่ของวัฒนธรรม

(4) วัฒนธรรมคือระบบสัญลักษณ์ องค์ประกอบแต่ละส่วนมีความหมายและสื่อความหมายที่ลึกซึ้งและกว้างขวางกว่าข้อเท็จจริง เช่น ธงมีความหมายมากกว่าผ้าผืนหนึ่ง

(5) การดำเนินชีวิตของมนุษย์ต้องดำเนินเป็นกลุ่ม การปรับเปลี่ยนสังคมวัฒนธรรมเป็นการปรับเปลี่ยนในกลุ่มมากกว่าในระดับปัจเจกบุคคล การสืบทอดวัฒนธรรมต้องถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งเป็นกลุ่ม การปรับตัวทางวัฒนธรรมจึงเป็นการปรับเปลี่ยนของกลุ่ม

(6) พฤติกรรมของมนุษย์ยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ ไม่มีพฤติกรรมใด ที่ไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้

(7) การถ่ายทอดวัฒนธรรมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งมีกระบวนการและขั้นตอน

วิกฤตการณ์เศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540

พ.ศ. 2540 เป็นปีของการแตกสลายของเศรษฐกิจฟองสบู่ ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อราคาที่ดินและตลาดหลักทรัพย์เท่านั้น หากยังกระทบต่อตลาดเงินด้วย สถาบันการเงินจำนวนมากประสบปัญหาจากการขาดสภาพคล่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันการเงินที่ปล่อยเงินกู้ สำหรับการเก็งกำไรจากการซื้อขายหลักทรัพย์และที่ดินเป็นหลัก เมื่อตลาดหลักทรัพย์และตลาดอสังหาริมทรัพย์ เติบโตภาวะชบเซาชนิดยืดเยื้อยาวนาน สถาบันการเงินอาจเรียกคืนเงินกู้คืนได้ มีหน้าซ้ำสิ่งที่ใช้ค้ำประกันเงินกู้ ไม่ว่าจะเป็นหลักทรัพย์หรือที่ดินล้วนมีราคาตกต่ำลง ปริมาณหนี้เสียและหนี้สงสัยเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว (รังสรรค์ ธนพรพันธ์. 2545)

การขาดดุลทางการเงินที่เรื้อรังและรุนแรงและความขาดสมรรถภาพของรัฐบาลผสมในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ทำให้สถาบันจัดอันดับความน่าเชื่อถือของภาวะเศรษฐกิจของเมืองไทย ซึ่งสื่อนัยสำคัญว่า การลงทุนหรือการให้เงินกู้แก่ประเทศไทยมีภาวะความเสี่ยงเพิ่มขึ้น อัตราดอกเบี้ยสำหรับเงินกู้ที่ให้แก่ประเทศจึงต้องเพิ่มขึ้นตามภาวะความเสี่ยง ทำให้ฐานะการแข่งขันของสินค้าไทยในตลาดโลกทรุดลง เนื่องจากต้นทุนการผลิต (ดอกเบี้ย) เพิ่มขึ้น ภาวะตกต่ำของการส่งออกซึ่งถูกซ้ำเติมด้วยเหตุปัจจัยอื่นๆ มีผลกระทบต่อสถาบันการเงินด้วย (อุกฤษ ปัทมานันท์. 2544)

ผลกระทบที่สำคัญเกิดจากค่าเงินบาทที่ตกต่ำลง ปัญหาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การขาดดุลบัญชีเดินสะพัดซึ่งไม่มีที่ท่าจะดีขึ้น ทำให้มีการเก็งกำไรในการซื้อขายเงินบาทอย่างรุนแรง ทำให้ธนาคารแห่งประเทศไทยต้องใช้เงินสำรองระหว่างประเทศพุงค่าเงินบาทไว้ในระยะแรก แต่การตกต่ำของค่าเงินบาทกระทบต่อสถาบันการเงินที่กู้เงินจากต่างประเทศมาปล่อยกู้ในประเทศ ธนาคารแห่งประเทศไทยจำเป็นต้องดำรงอัตราดอกเบี้ยในระดับสูง เพื่อลดการสูญเสยเงินในประเทศมวลรวม ทำให้ธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อมจำนวนมากต้องล้มละลายเพราะมีอาจแบกรับภาระดอกเบี้ยได้ (รังสรรค์ ธนพรพันธ์. 2545)

ในภาวะที่เศรษฐกิจตกต่ำเป็นประวัติการณ์ เช่นนี้ รัฐบาลจึงต้องหันไปพึ่งพิงกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund : IMF) ของธนาคารโลก ซึ่งติดตามกำกับให้รัฐบาลโดยปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจโดยลดบทบาทของรัฐในการประกอบการทางเศรษฐกิจและในการสร้างพื้นฐาน หันมาหนุนให้เอกชนเข้ามามีบทบาทในด้านเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น เหตุผลสำคัญที่ทำให้ต้องเน้นเอกชนมากขึ้นก็เพราะภาครัฐไม่สามารถบริหารความเสี่ยงด้านการเงิน - การคลังโดยลำพังได้อีกต่อไป อันเนื่องมาจากการขาดดุลงบประมาณอย่างสูง และการขาดดุลในภาครัฐนี้ เป็นที่มาสำคัญของภาระหนี้สินต่างประเทศ (ระหว่างปี 2542 - 2544) อัตราส่วนของการขาดดุลในภาครัฐ

ต่อ GNP เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 4.3 เป็นร้อยละ 8) ยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลได้ส่งเสริมให้ธุรกิจเอกชน ปรับทิศทางมุ่งไปสู่การผลิตเพื่อการส่งออก ซึ่งให้ผลตอบแทนที่สูงกว่าและเชื่อว่าจะแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ส่วนรวมได้ดีกว่าการผลิต เพื่อทดแทนการนำเข้าแบบเดิม (อเนก เหล่าธรรมทัศน์. 2546)

เพื่อช่วยให้เอกชนมีความสามารถในการแข่งขันเชิงธุรกิจในตลาดใหม่ที่ไม่คุ้นเคยมาก่อน รัฐบาลจำเป็นต้องเปิดโอกาสให้ตัวแทนธุรกิจเข้ามามีส่วนในการกำหนดนโยบายของรัฐมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้เอกชนได้รับรู้ข้อมูลสำคัญๆ เกี่ยวกับปัญหาและโอกาสใหม่ๆของการทำธุรกิจและเพื่อ จะได้ให้ความสนใจให้ความช่วยเหลือหรือแนะนำนักธุรกิจได้ถูกทางยิ่งขึ้นซึ่งภาคเอกชนได้หยิบยก ปัญหาสำคัญๆ เร่งด่วนเข้าไปหารือกับรัฐบาล เช่น ปัญหาเกี่ยวกับการส่งสินค้าออก ทำให้รัฐต้อง ปรับปรุงกลไกการส่งออกของธุรกิจการส่งออกต่างๆ ให้คล่องตัวขึ้นมีการนำเทคโนโลยีทางการสื่อสาร ผ่านระบบสารสนเทศ (Information and Communication Technology - ICT) เข้ามาใช้ในระบบ ต่างๆ ของรัฐการลดค่าใช้จ่ายของภาคเอกชนที่เกิดขึ้นอย่างไม่สมเหตุผลมาจากนโยบายบางอย่าง ของรัฐบาลและปัญหาการปรับปรุงกฎระเบียบต่างๆทางธุรกิจที่ล้าสมัยและเป็นอุปสรรคต่อการแข่งขัน กับนานาชาติ (ณรงค์ชัย อัครเศรณี. 2543) จุดสำคัญของการนำภาคเอกชนเข้ามาร่วมให้ คำปรึกษาทำให้สาธารณชนเริ่มมองภาคธุรกิจด้วยทัศนะใหม่จากเดิมโดยเอกชนกลับมามองการดำเนินงานธุรกิจว่าตนเองเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการร่วมกับรัฐบาลแก้ปัญหาเศรษฐกิจโดยส่วนรวม (อเนก เหล่าธรรมทัศน์. 2546)

สรุปว่าในทุกๆรัฐบาลที่ผ่านมาในช่วงทศวรรษที่ 2540 - 2550 ภาคธุรกิจได้รับการยอมรับ ให้เป็นตัวแทนที่ซบถธรรม และมีความสำคัญอย่างยิ่งในกิจการสาธารณะ แต่ธุรกิจมิได้เป็น เพียงกลุ่มเกี่ยวข้องของสังคมในระยะเวลาดังกล่าว ที่ได้เข้าถึงการกำหนดนโยบายของรัฐบาลใน ช่วงนั้น ขณะเดียวกันองค์กรเอกชนประเภทไม่แสวงหาผลกำไร ที่เรียกกันว่า (NGO - Non Government Organization) องค์กรเอกชนก็ได้เข้ามามีบทบาทในการกำหนดนโยบายด้านการพัฒนา คณะกรรมการเศรษฐกิจละสังคมแห่งชาติ ได้ระบุไว้ชัดเจนว่า รัฐบาลต้องเปิดโอกาสให้องค์กรพัฒนา เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ในปี 2542 องค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านั้นประมาณ 140 องค์กร ได้รับเชิญเข้าร่วมงานกับคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในการวางแผนและ กำหนดแนวทางในการพัฒนาชุมชน ในรูปของความร่วมมือระหว่างภาครัฐบาลและเอกชนในด้าน การพัฒนาชนบท ทำให้ชุมชนมีความตื่นตัวในการพัฒนาศักยภาพ และเกิดเป็น “ชุมชนเข้มแข็ง” ขึ้นในหลายภาคส่วนของประเทศ (ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ. 2545)

แนวคิดในการเปิดโอกาสให้องค์กรเอกชนเข้ามาทำงานพัฒนาทั้งในชนบทและในชุมชน แออัด ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการทำงานทางการเมืองที่ยอมรับกันได้มากขึ้นในระบบ ราชการ การเน้นรูปแบบของความช่วยเหลือจากภาครัฐ ที่เน้นให้ประชาชนหรือองค์กรเอกชนเข้ามา มีส่วนร่วมในการพัฒนา ทำให้เกิดการพัฒนากุมิปัญญาชุมชน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) เพื่อเข้ามาหนุนช่วยให้รัฐบาลไทยยอมรับบทบาทของภาคเอกชนในทางสาธารณกิจหรือในทาง การเมืองมากยิ่งขึ้น ในทางกลับกันพลังทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นกลางและล่างเริ่มมี

ความรู้สึกกับผิดชอบต่อสังคมและมีความรู้สึกในความเชื่อมั่นในศักยภาพในการพัฒนาตนเอง หรือชุมชนของตนเองทำให้รัฐหันไปมองและให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจระดับชุมชนหรือระดับรากหญ้ามากยิ่งขึ้น นอกจากการมองว่าเป็นฐานเสียงทางการเมือง ทำให้รัฐบาลในขณะนั้นทุ่มเงินมหาศาลให้กับหมู่บ้านซึ่งเป็นกลไกสำคัญ ประการหนึ่ง ที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่ม เพื่อทำงานด้านการบริหารธุรกิจระดับชุมชน หรือหมู่บ้าน ทำให้เกิดธุรกิจขนาดเล็กขึ้นมากมายในชุมชน

ในวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปี 2540 ได้ทำให้ประชาชนไทยทุกภาคส่วน ทั้งภาครับและเอากชน ตระหนักถึงความอ่อนแอของพื้นฐานทางเศรษฐกิจของประเทศ ปัญหาของการพึ่งพาทุน เทคโนโลยี และตลาดภายนอกประเทศ และหันมาศึกษาวิเคราะห์พระราชดำรัสในเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” อย่างจริงจัง ซึ่งเศรษฐกิจพอเพียงนี้ เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน “ทางสายกลาง” โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ โดยความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระดับภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” จะยึดทางสายกลางที่อยู่บนพื้นฐานของความสมดุลพอดี มีเหตุผล เป็นแนวทางการพัฒนาทุกมิติอย่างเป็นองค์รวมและมีคนเป็นศูนย์กลาง โดยมีจุดมุ่งหมายให้เกิด “การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย” และเป็นการพัฒนาอย่างมี “ดุลยภาพ” ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คนในสังคมมีความสุขสามารถพึ่งตนเองและก้าวทันโลก และยังรักษาเอกลักษณ์ความเป็นไทย ซึ่งการคืนสู่ดุลยภาพพอเพียง เป็นธรรม นั้น กรอบทิศทางแผนพัฒนา ฉบับที่ 9 ได้กำหนดวัตถุประสงค์หลักไว้ คือ การปรับโครงสร้างการพัฒนาประเทศให้เข้าสู่ดุลยภาพโดยการเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการพัฒนาในเชิงปริมาณมาสู่การพัฒนาในเชิงคุณภาพควบคู่ไปกับการสร้างความเป็นธรรมในสังคม และความสามารถก้าวทันโลกที่จะอำนวยความสะดวกต่อคนส่วนใหญ่ของประเทศ อันนำไปสู่การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังกำหนดเป้าหมายการพัฒนาประเทศใหม่ โดยเปลี่ยนจากเดิมที่มุ่งสร้างความร่ำรวยด้วยการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลักไปสู่การพัฒนาประเทศที่มีรากฐานที่เข้มแข็ง มีการกระจายผลประโยชน์ได้อย่างทั่วถึงสามารถแก้ปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ รวมทั้งเพิ่มขีดความสามารถ และโอกาสในการพึ่งตนเอง พร้อมทั้งยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตของคนส่วนใหญ่ของประเทศ จากแนวทางทฤษฎีใหม่ เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ซึ่งในหลวงของเราได้ทรงมอบให้กับประชาชนชาวไทย หากเรามาพิจารณา จะเห็นว่า ส่วนหนึ่งประกอบด้วยแนวทางในการพัฒนาความพร้อมของปัจจัยการผลิตและพัฒนาผลิตผลอยู่ตลอดเวลาทั้งในระดับครอบครัวขยายไปยังชุมชนและสังคมที่กว้างขวางขึ้น ความพร้อมของปัจจัยการผลิต มิได้หมายถึงการมีปัจจัยการผลิตทุกอย่างภาพที่เราสามารถดำเนินการได้ ทั้งประชาชน องค์กร ชุมชน และสังคมโดยทั่วไป ฉะนั้น หากเรา ท่านไม่ว่าประชาชน องค์กรธุรกิจใดๆ ได้นำแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้โดยพร้อมเพรียงกันตลอดทั้งสังคมไทยแล้ว ก็จะได้

แนวคิดในเชิง “นามธรรม” อย่างเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ยังไม่สามารถนำมาปฏิบัติได้ทันที แต่ต้องอาศัย “รูปธรรม” หลักการที่สามารถนำมาสู่ การปฏิบัติได้ซึ่งพระองค์ท่านได้กล่าวถึง “ทฤษฎีใหม่” ควบคู่ไปกับเศรษฐกิจพอเพียงไว้ด้วยกัน หลักสำคัญที่พระองค์ท่านทรงระบุเองในทฤษฎีใหม่ ขั้นที่ 1 คือ “ให้เกษตรกรมีความพอเพียง โดยเลี้ยงตัวได้” ทฤษฎีขั้นที่สอง พระองค์ทรงระบุว่าให้รวมกลุ่มกัน แสดงถึงกรอบคิดระดับการจัดการกลุ่มหรือชุมชน และความมั่นคงทางเศรษฐกิจของกลุ่มหรือชุมชนได้ อย่างพอเพียง ในทฤษฎีขั้นที่สาม พระองค์ท่านได้กล่าวถึง “ความร่วมมือ” จากภายนอกกลุ่มหรือชุมชน ทั้งจากภาครัฐกิจ ภาคการเงิน ภาคราชการ ในลักษณะที่ได้ประโยชน์ด้วยกันทุกฝ่าย เศรษฐกิจพอเพียงจึงหมายถึง เศรษฐกิจสมดุล เป็นการกลับสู่สมดุลของสังคม เศรษฐกิจ จิตใจ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ซึ่งจะนำไปสู่ความพอเพียง 7 ด้าน ได้แก่ ครอบครัวยุติธรรม จิตใจ (เอื้ออาทร) พอเพียง สิ่งแวดล้อมพอเพียง ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง ปัญญาพอเพียง ฐานวัฒนธรรมพอเพียง และมีความมั่นคง

เรื่องเศรษฐกิจพื้นฐานหรือเศรษฐกิจพอเพียงจึงไม่ใช่เรื่องยาก และจะเห็นได้ว่า ชนบทมีวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดกับทรัพยากรและการผลิตพื้นฐาน มีศักยภาพในการดำเนินการอย่างมาก เพียงแต่ขาดการส่งเสริมดูแลจากการบริหารด้านบน และองค์ความรู้จำนวนหนึ่ง ที่ชาวบ้านสามารถนำมาเป็นรูปธรรมประยุกต์ใช้งานได้ ดังนั้น นวัตกรรมใหม่ๆ ที่ต่อยอดเสริมจากแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นรูปธรรมที่เป็นประโยชน์อย่างมากที่น่าจะมีการรวบรวมอย่างเป็นระบบต่อไป ทั้งนี้อาจรวมกลไกนโยบายระดับรัฐ อย่างที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 รวมเข้าไปด้วย นอกจากนี้แล้ว ฐานของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเน้นไปเรื่อง “ชุมชน” ซึ่งปัจจุบันกำลังมีสถานะภาพไม่แน่นอนและเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองอยู่ตลอดเวลา ทำให้แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงมีความสั่นคลอนตามไปด้วย สิ่งที่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงขาดไปก็คือ คุณค่าหรือผลที่เป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้นแนวโน้มของการพัฒนาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จึงยังไม่สามารถออกไปจากแนวคิดเกี่ยวกับ การผลิต การตลาด และกำไรได้ แม้ว่าเป้าหมายค่อนข้างแน่ชัดว่าคือการ “อุ้มชูตัวเองได้ให้เพียงพอต่อตัวเอง” เมื่อชาวบ้านพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงไปได้ระยะหนึ่ง การนึกถึงคุณค่าทางเศรษฐกิจของตนจะพุ่งไปที่คุณค่าที่มองเห็นได้ชัด นั่นคือ “กำไร” กำไรมาก ๆ ก็คือตัววัดศักยภาพในการอุ้มชูตัวเองได้ และนำชุมชนออกจากเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่เศรษฐกิจเสรีไปในที่สุด แต่ไม่ว่าอนาคตจะเป็นเช่นไรก็ตาม เศรษฐกิจพอเพียงก็เป็นทางเลือกหนึ่ง ที่ทรงคุณค่า และทำให้เรามองเห็นโอกาสของการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจ สามารถยืนอยู่ได้บนพื้นฐานของตัวเองได้อย่างเข้มแข็ง ในท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นนี้

การพัฒนาการท่องเที่ยว

1. ความหมายของการท่องเที่ยว

องค์การสหประชาชาติ (อ้างถึงใน รพีพรรณ ทองหล่อ และคณะ. 2545 : 7) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวว่า หมายถึง การเดินทางเพื่อความบันเทิง รื่นเริงใจ เยี่ยมญาติหรือการไปร่วมประชุม แต่มิใช่เพื่อประกอบอาชีพเป็นหลักฐาน หรือไปพำนักอยู่เป็นการถาวร

ส่วนการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้อธิบายว่า การท่องเที่ยวคือ การเดินทางตามเงื่อนไขที่กำหนดเป็นสากล 3 ประการคือ การเดินทางจากที่อยู่ปกติไปที่อื่นชั่วคราว การเดินทางไปโดยสมัครใจ ที่ไม่ใช่เดินทางไปเพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้ และมีใช้นักศึกษาที่อยู่ในจังหวัดที่เดินทางไป โดยจุดประสงค์ของการเดินทางไม่เฉพาะเพื่อการพักผ่อนหรือสนุกสนานรื่นเริงเท่านั้น รวมถึงการประชุม สัมมนา ศึกษาหาความรู้เพื่อการกีฬา ดัดต่อธุรกิจหรือเยี่ยมญาติ

ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์ (2530 : 3 - 4) กล่าวว่า การเดินทางที่จัดเป็นการท่องเที่ยวจำเป็นต้องมีลักษณะดังนี้ ได้แก่ วัตถุประสงค์ของการเดินทางต้องไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้ การเดินทางเป็นการเดินทางที่ผู้เดินทางไม่ได้ถูกบังคับ แต่เป็นความสมัครใจและเป็นการเดินทางที่เปลี่ยนอาศัยชั่วคราว อาจมีระยะเวลาไม่น้อยกว่า 24 ชั่วโมงหรือมากกว่า แต่ผู้เดินทางต้องมีความต้องการที่จะเดินทางกลับภูมิลำเนาของตน

สรุปการท่องเที่ยวเป็นการเดินทางเพื่อพักผ่อนหรือเพื่อความสนุกสนาน เป็นการเคลื่อนย้ายประชากรจากแห่งหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่งอย่างชั่วคราวและได้มีกิจกรรมต่างๆ เกิดขึ้น เช่น การไปเยี่ยมชมสถานที่สวยงามหรือมีทัศนียภาพที่แปลกตา หรือเดินช้อปปิ้ง หรือเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศและสิ่งแวดล้อม โดยมีแรงกระตุ้นจากความต้องการในด้านกายภาพ วัฒนธรรม การปฏิสัมพันธ์และด้านสถานะหรือเกียรติคุณ และก่อให้เกิดความพึงพอใจ

2. ความสำคัญของการท่องเที่ยว

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว (Tourism Industry) ประกอบด้วยธุรกิจหลายประเภท ธุรกิจที่เกี่ยวข้องโดยตรง ได้แก่ ธุรกิจด้านขนส่ง ด้านที่พัก อาหาร ธุรกิจการนำเที่ยวซึ่งผลผลิตหลักที่นักท่องเที่ยวซื้อโดยตรงคือ บริการ กับธุรกิจที่เกี่ยวข้องทางอ้อมได้แก่ การผลิตสินค้าเกษตรกรรม และหัตถกรรม โบราณวัตถุ ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนวิถีทางการดำเนินชีวิต ประกอบด้วยความร่วมมือร่วมใจของเจ้าของท้องถิ่นในการต้อนรับด้วยไมตรีแก่ผู้มาเยือน (<http://www.thaitv3.com/becnews/backissue/e-scoop/open1.html>. 19 ธ.ค. 2549)

เสรี วงษ์ไพจิตร (2549 : 17) กล่าวว่า การท่องเที่ยวนับเป็นอุตสาหกรรมบริการที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะกับประเทศที่ไม่มีอุตสาหกรรมหนักเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวนั้นประกอบด้วยธุรกิจโดยตรงกับธุรกิจโดยอ้อม หรือการสนับสนุนการบริการนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะแก่ชาวต่างชาติ ถือว่าเป็นสินค้าออกที่ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่าได้ (Invisible Export) เป็นการซื้อเงินตราต่างประเทศโดยการขายสินค้าคือ การบริการต่างๆ ซึ่งผลประโยชน์จะตกอยู่ในประเทศ เพราะก่อให้เกิดอาชีพหลายแขนง นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังเป็นการพักผ่อน คลายความตึงเครียดและได้รับความรู้ ความเข้าใจวัฒนธรรมและยังเป็นการนำทรัพยากรของประเทศมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างกว้างขวาง

นิคม จารุมณี (2535 : 30) สรุปความสำคัญของการท่องเที่ยวว่า 1) เป็นการสร้างรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศ 2) รายได้จากการท่องเที่ยวช่วยในการรักษาเสถียรภาพให้กับดุลการชำระเงินของประเทศ 3) รายได้จากการท่องเที่ยวสามารถกระจายไปสู่ประชาชนอย่างทั่วถึง 4) การท่องเที่ยว

สามารถสร้างงาน สร้างรายได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม 5) การท่องเที่ยวสามารถกระตุ้นให้เกิดการผลิตและส่งออกทรัพยากรของประเทศมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด 6) การท่องเที่ยวไม่มีขีดจำกัดในการจำหน่าย นักท่องเที่ยวใช้แล้วยังคงอยู่ หรือที่เรียกว่า “Limitless Industry” 7) การท่องเที่ยวช่วยฟื้นฟูวัฒนธรรมให้คงอยู่ 8) การท่องเที่ยวมีบทบาทในการสร้างสรรค์ความเจริญสู่ภูมิภาคต่างๆ ที่จะพัฒนาพร้อมๆ กับโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อรองรับการท่องเที่ยว 9) การท่องเที่ยวมีส่วนสร้างสัมพันธภาพไมตรีระหว่างประเทศ เกิดความเข้าใจและรู้จักกัน และเกิดสันติแห่งความเข้าใจในโลก 10) การท่องเที่ยวช่วยสร้างความปลอดภัยและความมั่นคงในพื้นที่ เพราะการได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว

นอกจากนี้ นิส สุวรรณ (2545 : 8) ยังกล่าวว่า การท่องเที่ยวถูกมองว่าเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สามารถช่วยแก้ปัญหาภาวะทางเศรษฐกิจซบเซาของประเทศไทยได้ดีกว่ากิจกรรมอื่น ซึ่งอุตสาหกรรมส่งออกและภาคการเกษตรแม้ว่าจะสามารถสร้างรายได้มากมาย แต่ต้นทุนสำหรับการนำเข้าค่อนข้างสูง กำไรสุทธิจึงค่อนข้างต่ำ อีกทั้งมองในภาพรวมผลผลิตทางการเกษตรมีมูลค่าค่อนข้างต่ำ ด้วยเหตุดังกล่าวรายได้จากกิจกรรมหลักทั้ง 2 ประเภทจึงไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่กำลังถดถอยได้มากนัก กิจกรรมการท่องเที่ยวจึงถูกมองและให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งจากรัฐบาล ว่าน่าจะเป็นกิจกรรมที่ช่วยแก้ปัญหาของประเทศได้ ทั้งนี้เพราะธรรมชาติของการท่องเที่ยวถือ กิจกรรมที่ลงทุนค่อนข้างต่ำแต่ได้ผลตอบแทนค่อนข้างสูง การส่งเสริมและการพัฒนาการท่องเที่ยวมิใช่จะกระทำได้ง่าย เพียงแต่ต้องมีสถานที่หรือทรัพยากรใดแล้วก็ประกาศให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว การท่องเที่ยวมีลักษณะเป็นกิจกรรมเชิงระบบที่มีองค์ประกอบหลายอย่าง ที่ทำหน้าที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน สำคัญที่สุด 5 องค์ประกอบที่จะก่อให้เกิดระบบการท่องเที่ยวที่สมบูรณ์คือ (1) แหล่งหรือทรัพยากรการท่องเที่ยว (2) นักท่องเที่ยว (3) ผู้ประกอบการลักษณะต่างๆ (4) ประชาชน/ชุมชนท้องถิ่น (5) องค์กรภาครัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบ แต่ละองค์ประกอบดังกล่าวมีความละเอียดแยกย่อยภายใน ผู้จัดทำหรือผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบ จำเป็นที่จะต้องมีความเข้าใจเป็นอย่างดี แต่ละองค์ประกอบ เพื่อให้การพัฒนาการท่องเที่ยวประสบผลสำเร็จ

ยศ สันตสมบัติ (2544 : 14) กล่าวว่าจุดประสงค์ที่สำคัญอีกข้อหนึ่งของการพัฒนาการท่องเที่ยว ก็คือ ความพยายามชักจูงให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวให้มากที่สุดเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ประชาชาติ โดยไม่ค่อยให้ความสนใจในการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเท่าใดนัก ซึ่งแท้ที่จริงแล้วเรื่องของผลกระทบมีความสำคัญยิ่งต่อชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ในช่วงที่ผ่านมาได้มีการพูด และศึกษาเรื่องของผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสภาพแวดล้อมเพิ่มมากขึ้น แต่ประเด็นที่หลายคนได้มองข้ามไปก็คือ การท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี ศักดิ์ศรีและเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชนที่ถูกเที่ยว อีกประเด็นก็คือ การท่องเที่ยวแบบต่างๆ ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวนักท่องเที่ยวที่เป็นตัวแทนของความทันสมัย ที่เข้าไปเปลี่ยนแปลงหรือทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือเป็นผู้เรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศ ทำให้การประเมินการท่องเที่ยวจากต้นทุนทางธรรมชาติและ

รายได้เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพออีกต่อไป จำเป็นที่จะต้องศึกษาถึงผลกระทบในหลายๆ ด้านประกอบไปด้วย

3. องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

เสาวลักษณ์ นวเจริญกุล (2541 : 38 - 39) ได้แบ่งองค์ประกอบของการท่องเที่ยวออกเป็น 3 องค์ประกอบ คือ

1) สิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว (Attraction) หมายถึง สิ่งที่สามารถดึงดูดโน้มน้าวใจให้เกิดความสนใจอยากที่จะไปท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวที่นั่น แหล่งท่องเที่ยว (Tourism Attraction) หมายถึง พื้นที่ที่มีนักท่องเที่ยวไปเยือนซึ่งจะต้องเป็นพื้นที่ที่มีสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว ดังนั้น สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวจึงเป็นจุดหนึ่งที่สำคัญของแหล่งท่องเที่ยว ในแหล่งท่องเที่ยวจะมีจุดดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวจุดหนึ่งหรือหลายจุดก็ได้ ถ้าหากมีหลายจุดแหล่งท่องเที่ยวนั้นก็จะ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวเดินทางไปเที่ยวกันมาก

สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว ได้แก่ สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวที่ธรรมชาติสร้างขึ้น (Natural Attraction Factors) คือ ความงามตามธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้คนไปเยือนหรือไปท่องเที่ยวยังพื้นที่นั้น เช่น หาดทรายสวยงาม สภาพป่าและชีวิตสัตว์ เป็นต้น และสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น (Historical and Cultural Attraction Factors) คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและสามารถดึงดูดใจให้มนุษย์ไปเยือนหรือไปท่องเที่ยวยังพื้นที่นั้น เช่น สิ่งก่อสร้างที่เป็นสถาปัตยกรรม ได้แก่ วัด วัง เมืองโบราณที่สุโขทัยและอยุธยา รวมถึงวิถีชีวิตจากการกระทำของคน เช่น ตลาดน้ำ และประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ เช่น ลอยกระทง ฟ้อนรำ แห่เทียนพรรษา เป็นต้น

2) สิ่งอำนวยความสะดวก (Facility) หมายถึง สรรพสิ่งทีรองรับในการเดินทางท่องเที่ยว เพื่อให้การเดินทางท่องเที่ยวเป็นไปด้วยความสะดวก สิ่งอำนวยความสะดวกซึ่งถือว่าสำคัญมากที่สุด คือเรื่องที่พักแรม ไม่ว่าจะเป็นที่พักรูปแบบใด เช่น โรงแรมหรือเกสต์เฮาส์ สิ่งสำคัญอันดับรองลงมาก็คือการบริโภค จึงต้องมีการบริการด้านอาหารสำหรับนักท่องเที่ยว ตลอดจนข่าวสารข้อมูลเพื่อการเดินทางไว้บริการนักท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวนั้นได้อย่างสะดวกสบาย การให้บริการนำเที่ยวเป็นหน้าที่ของบริษัทนำเที่ยวที่จะช่วยอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว

3) การเข้าถึง (Accessibility) หมายถึง การไปถึงแหล่งท่องเที่ยวนั้นได้ จะต้องมีการคมนาคมขนส่งนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวนั้นอย่างสะดวก การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวมีทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ ถ้าแหล่งท่องเที่ยวใดที่สามารถเข้าถึงได้ทั้งสามทาง แหล่งท่องเที่ยวนั้นจะพัฒนาได้ดี

4. นโยบายการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมีนโยบายในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องและจากการจัดตั้งกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาตามการปฏิรูประบอบราชการ ซึ่งอาศัยกฎหมาย พ.ร.บ. ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545 และ พ.ร.บ. ปรับปรุงกระทรวง ทบวง

กรม พ.ศ. 2545 เกี่ยวกับการโอนกิจการบริหารและอำนาจหน้าที่ รวมทั้งการแก้ไขบทบัญญัติให้สอดคล้องกับการโอนอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการ ทำให้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ต้องโอนภาระงานด้านพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ด้านพัฒนาบริการท่องเที่ยว และด้านทะเบียนธุรกิจนำเที่ยวไปให้กับกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ทั้งนี้สำนักทะเบียนธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์จะยังคงทำหน้าที่ตาม พ.ร.บ. ธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2535 จนกว่ากระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาจะรับโอนภารกิจไปดำเนินการหลังเดือนตุลาคม 2547 ไปแล้ว นับแต่ปี 2546 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจึงได้ปรับแผนวิสาหกิจเพื่อให้สอดคล้องกับการก่อตั้งกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา โดยปรับบทบาทมาเป็นองค์กรที่มุ่งเน้นหน้าที่ด้านการบริการจัดการการตลาดการท่องเที่ยวของประเทศไทยเป็นหลัก

นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศไทย ปี 2546 - 2549 (อ้างถึงในเสาวลักษณ์ นวเจริญกุล. 2541 : 40 - 41) มีดังนี้ คือ

1) ส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจสร้างงานให้กับประชาชนและเพิ่มรายได้ให้กับประเทศ รวมทั้งส่งเสริมให้การท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญในการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทั่วทุกภูมิภาคตามนโยบายรัฐบาล

2) ส่งเสริมและพัฒนาการดำเนินงานด้านการตลาดเชิงรุก การเพิ่มตลาดใหม่และตลาดเฉพาะกลุ่ม เพื่อเร่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวต่างประเทศที่มีคุณภาพเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศ และกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวชาวไทยท่องเที่ยวภายในประเทศเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งกำหนดจุดขายของประเทศไทย (Positioning Thailand) ให้มีความชัดเจน

3) ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือกับทุกฝ่ายทั้งระดับในประเทศและต่างประเทศ ในการส่งเสริมและพัฒนาตลาดท่องเที่ยว ทั้งนี้เพื่อร่วมกันขจัดอุปสรรคทางการท่องเที่ยว และเป็นหนทางก้าวสู่การเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวในภูมิภาคเอเชีย

4) มุ่งพัฒนาองค์กร ระบบบริหารจัดการ และเสริมสร้างบุคลากรให้มีทักษะและขีดความสามารถทางการตลาดท่องเที่ยว เพื่อให้เป็นองค์กรแห่งการขับเคลื่อน (Driving Force) ที่มีประสิทธิภาพในการดำเนินงาน และมีศักยภาพทางการแข่งขันระดับนานาชาติ ภายใต้หลักธรรมาภิบาล รวมทั้งพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรในบทบาทเชิงวิชาการและองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการตลาด

5) เร่งรัดพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการท่องเที่ยว (E - TOURISM) เพื่อรองรับการทำธุรกรรมบนระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตและการดำเนินการพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ รวมทั้งการดำเนินงานด้านการตลาดด้วยระบบสารสนเทศ โดยมีกลไกในการควบคุมและป้องกันเพื่อเป็นหลักประกันในการป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้น

5. ผลกระทบจากการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวส่งผลให้เศรษฐกิจของชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเจริญเติบโตและความเจริญในด้านต่างๆ เข้าไปในแหล่งท่องเที่ยว เพื่อให้ความสะดวกสบายแก่นักท่องเที่ยว สิ่งต่างๆ เหล่านี้

ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ค่านิยมและทัศนคติของประชาชนในสถานที่ท่องเที่ยวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติของแหล่งท่องเที่ยวอีกด้วย (วิชัย เทียนน้อย, 2540 : 5 - 7) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2528) ได้สรุปผลการศึกษาที่เกิดจากการท่องเที่ยวเป็น 2 ด้าน คือ ด้านบวกและด้านลบ ผลกระทบด้านบวกได้แก่ การก่อให้เกิดรายได้ ซึ่งทำให้เกิดการหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น เป็นการกระจายรายได้สู่ภูมิภาคต่างๆ เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวในชนบท ก่อให้เกิดความเจริญ เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพ เกิดโรงแรม ร้านอาหาร และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพิ่มขึ้น ในด้านการผลิตและการนำเอาทรัพยากรของท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ในการผลิตสินค้าพื้นเมืองและสินค้าที่ระลึก ตลอดจนการบริการในท้องถิ่นนั้นๆ นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังทำให้เกิดการอนุรักษ์ ฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมก่อให้เกิดความภูมิใจ ความสำนึกและความตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนการรักษาเอกลักษณ์ของชาติ

ส่วนผลกระทบด้านลบได้แก่ ปัญหาการว่างงานของชุมชนในฤดูกาลที่ไม่มีนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวบางส่วนอาจทำให้เกิดกิจกรรมที่เป็นปัญหาสังคม เช่น การบริการทางเพศ การเสพยาเสพติด วัฒนธรรมการแต่งกายและค่านิยม เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากการเลียนแบบพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว หรืออาจเกิดการลอกเลียนแบบหรือผลิตศิลปวัตถุ โดยขาดคุณค่าทางศิลปะและความประณีตบรรจง

อภิญา จิตรวงศ์นันท์ (2546 : 18 - 19) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการท่องเที่ยวว่าจะมีลักษณะขอบเขต รูปร่างที่กว้างขวางและหลากหลาย ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยหาข้อจำกัดที่ชัดเจนได้ยาก ทั้งนี้ความเกี่ยวข้องของชุมชนกับการท่องเที่ยว สามารถกำหนดได้ 2 ลักษณะ คือ ผลประโยชน์ที่ชุมชนได้รับกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับชุมชน มี 2 ทาง คือ ทางเศรษฐกิจการท่องเที่ยวทำให้การเกิดการสร้างงาน สมาชิกในชุมชนมีงานทำ เกิดการพัฒนาอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการบริการท่องเที่ยว ระบบตลาด มีการจัดหาเครื่องอุปโภคบริโภค เครื่องมือเครื่องใช้ และปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็นแก่การบริการท่องเที่ยว ระบบการผลิตวัตถุดิบท้องถิ่นเพื่อป้อนระบบตลาด สมาชิกในชุมชนมีรายได้จากแหล่งรายได้ใหม่ที่เกิดจากการท่องเที่ยว นอกเหนือจากรายได้ประจำจากแหล่งรายได้เดิมของชุมชน ครอบครัว และทางสังคม พบว่า การท่องเที่ยวให้ การเกิดการพัฒนาในการสร้างสรรค์ขึ้นในสังคม มีการติดต่อทางสังคมที่มีรูปแบบมากขึ้น สัญญาณทางสังคมเกิดขึ้นอันเนื่องมาจากข้อตกลงในสิทธิหน้าที่ความรับผิดชอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับระบบการท่องเที่ยวของสมาชิกชุมชน สาธารณูปโภคของชุมชน เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา อาจได้รับการพัฒนาหรือปรับปรุง เนื่องจากมีระบบการท่องเที่ยวเข้ามา สมาชิกชุมชนถูกกระตุ้นให้สนใจพัฒนาการศึกษาของตนเอง ทั้งการศึกษาในรูปแบบด้านบริการ เทคนิค และอื่นๆ จะเกิดการพัฒนาด้านสาธารณสุข เช่น ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความปลอดภัยจากโรคภัยอันสืบเนื่องมาจากการอุปโภคบริโภคที่ได้รับการพัฒนาขึ้น เพื่อเข้าสู่การท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ การบริการทางสังคมอื่นๆ เช่น ความปลอดภัยในทรัพย์สินของชุมชน และการจัดระเบียบทางสังคม จะได้รับการเอาใจใส่มากขึ้น

แผนพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดนนทบุรี

ภายหลังจากที่ทางจังหวัดนนทบุรีได้ดำเนินการเปิดตัวเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำตามโครงการ “วันเดียวเที่ยวเมืองนนท์” ตั้งแต่ปี พ.ศ.2544 เป็นต้นมานั้นพบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวทางน้ำในจังหวัดนนทบุรีเริ่มเป็นที่รู้จักแพร่หลายยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “เกาะเกร็ด” หมู่บ้านวัฒนธรรมมอญและแหล่งผลิตงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญของจังหวัด ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ สัมผัสวิถีชีวิตของชาวมอญได้เป็นอย่างดี ปัจจุบันกำลังเป็นที่ได้รับความนิยมอย่างมากของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ เนื่องจากอยู่ใกล้กรุงเทพฯ นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไป - กลับได้ภายในวันเดียว (จังหวัดนนทบุรี. 2544 : 17)

จังหวัดนนทบุรีได้จัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของเกาะเกร็ดเข้าไว้ในยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดนนทบุรีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 แต่ร่างแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของเกาะเกร็ดยังคงไว้ที่แผนพัฒนาตำบลเกาะเกร็ดปี พ.ศ. 2544 เป็นหลัก ปัจจุบันองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะเกร็ดเองก็ยังไม่มีการพัฒนาการท่องเที่ยว เพียงแต่บรรจุแผนพัฒนาการท่องเที่ยวไว้ในแผนพัฒนาเกาะเกร็ดเช่นเดิม วัตถุประสงค์สำคัญในการจัดทำแผนคือ อนุรักษ์พื้นที่สีเขียว ซึ่งทางราชการกำหนดให้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม มีบริการสาธารณสุขไปภาค สาธารณูปการที่ครบระบบตลอดจนการเข้าถึงที่ดี มีระดับคุณภาพชีวิตที่ได้มาตรฐาน อนุรักษ์ หัตถกรรม วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น รวมทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ส่งเสริมให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางน้ำ โดยแยกกิจกรรมหลักๆ (สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม. 2547 : 48) ได้ดังนี้

1. จัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
2. จัดการท่องเที่ยวทางธรรมชาติทางน้ำ
3. จัดการท่องเที่ยวทางการเกษตร
4. จัดอบรมมัคคุเทศก์น้ำเที่ยว
5. การรักษาความสะอาดของท้องถิ่น
6. การจัดทำแผนเพื่อประชาสัมพันธ์
7. การจัดทำแผนอนุรักษ์วัฒนธรรม การจัดงานประเพณีต่าง ๆ
8. การจัดการประชุมร่วมกับบริษัทท่องเที่ยว เพื่อวางกฎเกณฑ์ที่เหมาะสม เพื่อให้การท่องเที่ยวไม่ทำลายพื้นที่และการสร้างความประทับใจแก่ผู้มาเยือน
9. การปรับปรุงการใช้ที่ดินหลัก เพื่อคงรักษาพื้นที่หลัก ให้มีการใช้ที่ดินเป็นพื้นที่ทางการเกษตรกรรม
10. โครงการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ปรับปรุงและเพิ่มศักยภาพระบบไฟฟ้า ประปา และระบบการสื่อสาร การกำจัดขยะมูลฝอย

ในการจัดทำแผนพัฒนาพื้นที่ตำบลเกาะเกร็ดหรือแม้กระทั่งการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของเกาะเกร็ด หน่วยราชการ ได้แก่ พัฒนาชุมชนปากเกร็ด องค์การบริหารส่วนตำบล

เกาะเกร็ดหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดทำแผนได้อาศัยวิสัยทัศน์การพัฒนาพื้นที่เกาะเกร็ด คือ “เกาะเกร็ด พืพิชภัณฑ์ธรรมชาติและวัฒนธรรมเป็นแบบอย่าง ความสมดุลของการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมกับวิถีชีวิตดั้งเดิมริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา” มาเป็นแนวทางในการจัดทำแผนพัฒนา และเนื่องจากการพัฒนาชุมชนมีลักษณะเป็นพลวัต มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เพราะเป็นชุมชนที่มีลักษณะเป็นแหล่งท่องเที่ยว ชุมชนอนุรักษ์ ชุมชนเกษตรกรรม หัตถกรรม อีกทั้งยังมีภูมิศาสตร์เป็นเกาะ นอกจากจะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและการบริหารการจัดการแล้ว ลักษณะด้านกายภาพ เช่น การใช้ประโยชน์ที่ดิน สาธารณูปโภค สาธารณูปการ การคมนาคม อาคารสถานที่และองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องต่างๆ จึงต้องมีศักยภาพที่สามารถพัฒนาไปพร้อมๆ กันด้วย

จากการที่มีการส่งเสริมให้เกาะเกร็ดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดนนทบุรี จึงทำให้ภาครัฐเข้ามาสนับสนุนด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ การฟื้นฟูศิลปะและวัฒนธรรมมอญโบราณ การส่งเสริมศิลปกรรมท้องถิ่น การสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ตลอดจนการจัดงานเทศกาล งานประเพณีและการโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยว และจากการที่เกาะเกร็ดเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพจากเดิมเป็นชุมชนเล็กๆ เจียบสงบกลางแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นชุมชนที่คึกคักไปด้วยนักท่องเที่ยวในวันหยุดต่างๆ สภาพสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนี้ ได้มาเป็นข้อศึกษาว่า ประชากรผู้เป็นเจ้าของพื้นที่มีวิถีชีวิต การดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่เปลี่ยนแปลงไปเช่นใด เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมอย่างไรบ้าง

ชุมชนเกาะเกร็ด

แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางสำหรับการสัญจรทางน้ำสายหลัก เป็นเส้นทางเข้า - ออก ที่สำคัญสำหรับเรือชนิดต่างๆ ที่เข้าสู่พระนครศรีอยุธยา เนื่องจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่ไหลผ่านกรุงศรีอยุธยาลงมาทางใต้ ผ่านเมืองสามโคก เมืองนนทบุรี จนถึงปากน้ำมีหลายแห่งที่แม่น้ำไหลคดเคี้ยวอ้อมผืนดิน เช่น ในช่วงตอนท้ายอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานีมาถึงคลองบางหลวง-เขียงราก และช่วงอำเภอบางเกร็ด เป็นต้น ทำให้เสียเวลาและไม่สะดวกในการสัญจรทางน้ำ ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญสมัยนั้น จึงต้องขุดทางน้ำขึ้น เพื่อเป็นทางลัด ทั้งยังมีประโยชน์ในการเก็บเป็นแหล่งน้ำสำหรับการเพาะปลูก และการบริโภคของคนในชุมชนนั้นด้วย

เกาะเกร็ด เกิดขึ้นจากการขุดคลองลัดลำน้ำเจ้าพระยาตรงที่แหลมยื่นไป ตามความโค้งของแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ แห่งกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2265 จึงเกิดเป็นลำคลองเรียกว่า “คลองลัดเกร็ดน้อย” (คลองลัดเกร็ดใหญ่อยู่ที่จังหวัดปทุมธานี ที่ขุดลัดแม่น้ำ

เจ้าพระยาต๋อนท่ายอำเภอสามโคกมาทางใต้ถึงคลองบางขวาง(เชียงราก) ขนาดกว้าง 6 วา ยาว 39 เส้น ลึก 6 ศอก ต่อมากระแสน้ำเปลี่ยนทิศทางทำให้คลองขยายกว้างขึ้น เพราะถูกความแรงของกระแสน้ำเซาะตลิ่งจนพัง จึงกลายเป็นแม่น้ำลัดเกร็ดและเกาะจนมีสภาพเป็นเกาะเช่นทุกวันนี้

เกาะเกร็ด แต่เดิมชาวบ้านเรียกขานกันว่า “เกาะศาลากุน” คำว่า “ศาลากุน” มีที่มาจากเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (กุน) สมุหนายกที่รับราชการในสมัยพระเจ้าตากสินมหาราชแห่งกรุงธนบุรี จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ที่ทำการค้าขายกับประเทศจีนและเป็นผู้สร้างศาลากวาววัดขึ้นที่เกาะเกร็ด เพื่อสำหรับหยุดพักเรือสินค้าที่จอดรอขนถ่ายสินค้าที่มาจากภาคเหนือ ต่อมาเกิดเป็นหมู่บ้านขึ้นจึงเรียกชุมชนแห่งนี้ว่า บ้านศาลากุน เมื่อสภาพที่ตั้งบ้านศาลากุนมีลักษณะเป็นเกาะจึงเรียกกันแพร่หลายกันต่อมาว่าเกาะศาลากุน

ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการเปลี่ยนแปลงการจัดระเบียบการปกครองใหม่ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบการบริหารราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2476 มีการตั้งอำเภอปากเกร็ดขึ้น เกาะศาลากุนจึงได้มีฐานะเป็นตำบล และเริ่มเรียกว่า “ตำบลเกาะเกร็ด” เกาะนี้จึงชื่อว่า เกาะเกร็ด จนถึงปัจจุบัน (ธโสพา. 2540 : 43)

ชุมชนในบริเวณปากเกร็ดชบเซาและร้างไประยะหนึ่ง เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในพ.ศ. 2310 เพราะประชาชนหนีภัยสงคราม เข้าไปอยู่ตามป่าเขาทั้งหมด แต่ไม่นานนักกลับฟื้นตัวอีกครั้งหนึ่งในสมัยกรุงธนบุรี หลังจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกู้อิสรภาพได้และมีชุมชนใหม่เกิดขึ้นคือชุมชนคนมอญ ที่อพยพหนีพม่าเข้ามาอยู่ในประเทศไทยและสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในแขวงเมืองนนท์ โดยได้แยกกันตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายทั่วไป แต่ส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่แถบที่เป็นอำเภอปากเกร็ดในปัจจุบัน ดังจะพบเห็นชุมชนชาวมอญได้ที่เกาะเกร็ด ริมคลองลัดเกร็ดฝั่งตะวันออก และปากคลองบางตลาด เป็นต้น ต่อมาชุมชนมอญปากเกร็ดได้ขยายขึ้นและกระจัดกระจายออกไปมากขึ้น เนื่องจากมีชาวมอญที่อพยพเข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จำนวนหนึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนบริเวณปากเกร็ดด้วย

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนมอญในอดีต เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้น ปรากฏว่ามีคนมอญได้เข้ามาอยู่ก่อนแล้ว ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ระหว่างไทยและมอญดำเนินมาด้วยดีแต่โบราณ ประกอบกับการเป็นพุทธศาสนิกชนและมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่คล้ายกัน ทั้งยังต้องทำศึกสงครามกับพม่ามาตลอด กรุงหงสาวดีเป็นเมืองหลวงของมอญแต่โบราณ พม่าได้บุกเข้าตียึดเมือง และมอญได้ยึดคืนจากพม่าได้ระยะหนึ่งจนถึงปี พ.ศ. 2300 มอญต้องเสียกรุงหงสาวดีแก่พม่าไป การตั้งถิ่นฐานของชุมชนมอญในอดีตจึงเป็นลักษณะการอพยพหลบหนีการรุกรานของกษัตริย์พม่าถอยเข้ามาในประเทศไทย การอพยพของชาวมอญปากเกร็ดนั้นได้อพยพมา 2 ครั้ง

ครั้งแรก พ.ศ. 2317 สมัยพระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จกลับจากเชียงใหม่ โปรดให้รับครอบครัวของพระยาแจ้ง พระยากลางเมือง ซึ่งเป็นนายทหารหัวหน้าคนมอญครั้งกรุงเก่าที่ถูกกวาดต้อนไปเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยามาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี และที่อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี สำหรับที่สามโคกนั้นมีพวกมอญมาอยู่แล้วตั้งแต่สมัยอยุธยา (พ.ศ. 2202)

มอญที่เข้ามาอยู่ครั้งนี้ ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวทหาร โดยได้ร่วมกับทหารมอญเก่าครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาและทหารไทยทำสงครามขับไล่พม่าอย่างเข้มแข็ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทำสงครามเก้าทัพที่ตำบลลาดหญ้าจังหวัดกาญจนบุรีนั้น ทหารมอญมีบทบาทอย่างมาก ในการขับไล่ล่าศึก และได้รับพระราชทานยศเป็นนายทหารชั้นผู้ใหญ่จำนวนมาก สำหรับพระยาแจ้งซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ปากคลองบางตลาดได้รับพระราชทานตำแหน่งสูงสุดในราชการเป็นจักรีมอญ แทนพระยารามัญวงศ์ และได้เลื่อนเป็นพระยามหาโยธาในที่สุด และเป็นต้นสกุล “คชเสนี”

ครั้งที่สอง พ.ศ. 2358 เป็นการอพยพครั้งใหญ่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยได้อพยพเข้ามาถึงสองแสนกว่าคน โปรดเกล้าให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ หรือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ในเวลาต่อมา ซึ่งในขณะนั้นมีพระชันษาเพียง 8 หรือ 9 ขวบ สมมตวิงค์เป็นจอมทัพไปรับครอบครัวมอญ ซึ่งหนีภัยพม่าจากเมืองเมาะตะมะ โดยมีสมิงสอดเบาเป็นหัวหน้า มาอยู่ที่ด่านพระเจดีย์สามองค์ เมืองกาญจนบุรี และให้เจ้าพระยาอภัยภูธร สมุหนายก รับครอบครัวมอญที่เข้ามาทางด่านแม่ละเมา แม่สอด เมืองตาก พร้อมทั้งพระราชทานสิ่งก่อสร้าง และเสบียงอาหารด้วย นับว่าเป็นเกียรติแก่มอญกลุ่มนี้มาก ซึ่งมีผู้ให้ข้อสังเกตว่า การที่ทรงมีพระกรุณาแก่ชาวมอญในครั้งนั้น อาจจะเนื่องมาจากทรงรำลึกถึงสมเด็จพระบรมราชชนนี คือ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชชนนี ซึ่งได้เชื่อว่าทรงถือกำเนิดมาในตระกูลมอญที่อัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ก็เป็นได้ จากนั้นทรงโปรดให้ครอบครัวมอญเหล่านั้นอยู่ที่นนทบุรีบ้าง ปทุมธานีบ้าง เมืองนครเขื่อนขันธ์ (พระประแดง) บ้าง ดังนั้นคนมอญจึงอยู่ตามริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่บางปะอินตลอดมาจนถึงกรุงเทพมหานคร คนมอญเหล่านี้ในชั้นต้นตั้งใจว่าจะอยู่ชั่วคราว และมาอยู่ในบริเวณบ้านร้างเมืองร้างของคนไทย ซึ่งทิ้งไปเพราะถูกพม่าเข้าศึกเข้าปล้นสดมภ์ยึดหมู่บ้านเหล่านี้ไว้ เหตุนี้ชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ในสมัยนั้นตลอดมาจนถึงปัจจุบันจึงเป็นชุมชนของคนมอญเกือบทั้งหมด คนมอญที่อพยพมาส่วนใหญ่เป็นขุนนาง ทหาร และพระสงฆ์ผู้ใหญ่ ดังนั้นจึงปรับสภาพความเป็นอยู่ได้ดี ประกอบกับได้รับราชการเป็นขุนนางกันมาก สภาพชีวิตจึงอยู่ในขั้นที่ดี เป็นที่ยอมรับของคนไทยโดยทั่วไป (อภิสรา รามโกมุท. 2547 : 17 - 18) รายละเอียดของข้อมูลเกาะเกร็ด มีดังนี้

1. สภาพทางกายภาพ

1.1 ทำเลที่ตั้ง ขนาด และอาณาเขต

เกาะเกร็ด ตั้งอยู่ละติจูดที่ 13° 54' - 13° 55' เหนือ และลองจิจูดที่ 100° 28' - 100° 29' ตะวันออก อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี มีฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ชั้น 5 อยู่ทางทิศใต้ของอำเภอปากเกร็ด โดยมีระยะห่างจากอำเภอปากเกร็ดประมาณ 2 กิโลเมตร ตำบลเกาะเกร็ดนั้นเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นเกาะ โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาล้อมรอบ มีขนาดพื้นที่ 2,188 ไร่ ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่างๆ ในอำเภอปากเกร็ด โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงที่เรียกว่า อ้อมเกร็ด และแม่น้ำลาดเกร็ดกั้นกลาง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา และตำบลคลองพระอุดม
ทิศใต้	ติดต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา และตำบลท่าอิฐ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา และตำบลปากเกร็ด
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา และตำบลอ้อมเกร็ด

1.2 การแบ่งเขตการปกครอง

ตำบลเกาะเกร็ด ได้ยกฐานะจากสภาตำบล เป็นองค์การบริหารส่วนตำบล เมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2539 เนื่องจากมีรายได้มากกว่าปีละ 150,000 บาท คือ มีรายได้ไม่รวมเงินอุดหนุน 2,788,210.22 บาท และรายรับของ อบต.ปี พ.ศ. 2540 เท่ากับ 2,184,210.บาท ตามพระราชบัญญัติสภาตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 ประกอบด้วย 7 หมู่บ้าน

1.3 โครงสร้างพื้นฐาน

(1) การคมนาคมขนส่ง

การคมนาคมขนส่งภายในเกาะมีถนนซีเมนต์รอบเกาะ (ถนน คสล.) ขนาดกว้างประมาณ 1.50 - 2.00 เมตร เป็นสายหลัก ในแต่ละเขตหมู่บ้านและจะมีถนนสายย่อยเข้าตามบ้านและสวน ซึ่งจะมีทั้งทางที่ปูด้วยซีเมนต์ วางด้วยซีเมนต์แผ่น และบางแผ่นเป็นทางดิน และไม่มีรถยนต์บนเกาะเกร็ด แต่มีบางครีวเรือนมีรถยนต์ไว้ใช้ (ไม่ได้ใช้บนเกาะ) การเดินทางบนเกาะส่วนใหญ่จะใช้การเดินเท้า การขี่จักรยาน หรือจักรยานยนต์ส่วนตัว เพื่อให้เหมาะกับสภาพของเกาะ นอกจากนี้ยังเกิดรูปแบบการให้บริการของรถจักรยานยนต์รับจ้างเกิดขึ้น ประจำ 3 จุดหลัก คือ บริเวณวัดปรมย์ยิกาวาส บริเวณท่าเรือวัดฉิมพลี และบริเวณวัดมะขามทอง เพื่อความสะดวกในการเดินทางของประชาชนภายในเกาะและนักท่องเที่ยวส่วนการเดินทางทางน้ำ จะเป็นการนั่งเรือโดยสาร หรือเรือส่วนตัว และส่วนใหญ่เป็นบ้านที่อยู่ริมแม่น้ำและตั้งอยู่ห่างจากถนนสายหลักของตำบล ซึ่งใช้เวลาในการเดินทางทางบกมากกว่าทางเรือจากแบบสอบถามข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้านในปี พ.ศ. 2544 พบว่า มีรถปิคอัพรวม 34 คัน จาก 34 ครีวเรือน มีรถจักรยานยนต์รวม 68 คัน จาก 68 ครีวเรือน มีรถจักรยาน รวม 213 คัน จาก 202 ครีวเรือน นอกจากนี้ยังมีรถประเด็น เช่น รถบรรทุก รถเก๋ง รวม 113 คัน จาก 107 ครีวเรือน (พัฒนาชุมชนอำเภอปากเกร็ด. 2544 : 30)

เนื่องจากพื้นที่มีลักษณะเป็นเกาะ การคมนาคมติดต่อจากภายนอกเข้าสู่พื้นที่เกาะเกร็ดโดยทางบกนั้นสิ้นสุดที่บริเวณห้าแยกปากเกร็ด จากนั้นต้องอาศัยการคมนาคมทางน้ำจึงเข้าสู่พื้นที่ได้ ดังนั้นการสัญจรไป - มาจึงต้องอาศัยทางน้ำเป็นหลัก โดยมีท่าเรือทั้งหมด 6 แห่ง โป๊ะเทียบเรือ 16 แห่ง กระจายอยู่แต่ละหมู่บ้าน บ้านที่อยู่ริมน้ำส่วนใหญ่จะมีทำน้ำเป็นของตนเองเพื่อสะดวกในการเดินทาง สำหรับการเริ่มต้นเดินทางไปเกาะเกร็ดสามารถไปได้ทั้งทางน้ำและทางบกจากนั้นต้องนั่งเรือข้ามฟากไปยังเกาะเกร็ดโดยสามารถเลือกที่จะข้ามฟากได้ที่ท่าเรือฟาร์มอ่างทองหรือท่าเรือวัดสนามเหนือ

(2) การสื่อสารและการโทรคมนาคม

เกาะเกร็ดไม่มีที่ทำกาารไปรษณีย์ แต่มีตู้ไปรษณีย์ตั้งอยู่ในหมู่ 4 จำนวน 1 ตู้ ด้านโทรคมนาคมอยู่ในความรับผิดชอบขององค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย มีบริการติดตั้งโทรศัพท์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 จำนวนผู้ใช้บริการในปัจจุบันรวม 1,078 ครั้วเรือน จากทั้งหมด 1,190 ครั้วเรือน บริการตู้โทรศัพท์สาธารณะให้บริการทุกหมู่บ้านยกเว้น หมู่ 5 ส่วนมากจะให้บริการอยู่บริเวณที่มีคนผ่านไปมา มาก เช่น ท่าเรือ ศาลาริมน้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีผู้ใช้บริการโทรศัพท์เคลื่อนที่ (โทรศัพท์มือถือ) รวม 404 ครั้วเรือน จากทั้งหมด 1,190 ครั้วเรือน (พัฒนาชุมชนอำเภอปากเกร็ด. 2544 : 40)

(3) การไฟฟ้า

การไฟฟ้านครหลวงเป็นผู้รับผิดชอบในการจ่ายไฟฟ้าให้แก่หมู่บ้านต่างๆ ในเกาะเกร็ด โดยประชากรบนเกาะเกร็ดมีไฟฟ้าใช้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 ในปัจจุบันพบว่า การให้บริการไฟฟ้าสามารถเข้าถึงทั้ง 7 หมู่บ้าน

(4) การประปา

ระบบการประปาในเกร็ด ปัจจุบันพบว่าไม่มีปัญหา ทุกพื้นที่มีน้ำประปาใช้มีน้ำสำหรับอุปโภคและบริโภคเพียงพอตลอดปี คิดเป็นร้อยละ 100 ระบบประปาในเกาะเกร็ดได้ โดยทางองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะเกร็ด (อบต.เกาะเกร็ด) ได้มีการขุดบ่อบาดาลและสร้างระบบประปาหมู่บ้านขึ้น บ่อบาดาลมีทั้งสิ้น 8 บ่อ แต่ละบ่อสามารถจ่ายน้ำไปยังพื้นที่ต่างๆ ได้อย่างทั่วถึง ในปี พ.ศ. 2541 อบต.เกาะเกร็ดได้มีการวางท่อประปาใหม่ทั่วทั้งเกาะ การเก็บค่าน้ำจะเก็บตามมาตรารัดน้ำ ราคาหน่วยละ 5 บาท

(5) บริการสาธารณะ

การบริการสาธารณะในเกาะเกร็ดเกิดขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกสบายให้แก่ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เกาะเกร็ด

(6) การจัดเก็บและกำจัดขยะมูลฝอย

เกาะเกร็ดมีการจัดการเกี่ยวกับขยะมูลฝอย โดยจัดเผาด้วยเตาเผาขยะ (แบบใช้น้ำมันโซล่า) ขนาด 5 คิว 1 แห่ง ตั้งอยู่หมู่ 6 และมีโรงแยกขยะตั้งอยู่ที่เดียวกัน จำนวน 1 แห่ง ซึ่งปัจจุบันทั้งเตาเผาขยะและโรงแยกขยะ และมีหน่วยงานที่รับผิดชอบ คือองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะเกร็ด มีเจ้าหน้าที่เข็นรถเก็บขยะจากบ้านต่างๆ ในทุกหมู่บ้าน จำนวน 8 คน

(7) ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

เกาะเกร็ดมีสถานีตำรวจชุมชน 1 แห่ง ตั้งอยู่หมู่ 5 มีเจ้าหน้าที่จากสถานีตำรวจภูธรอำเภอปากเกร็ด (สภ.อ.ปากเกร็ด) มาประจำ 2 นาย โดยสับเปลี่ยนทุกๆ 15 วัน นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านหรืออาสาสมัครที่ถูกฝึกให้เป็นตำรวจชุมชนอีก 6 คน มาทำงานร่วมกันกับเจ้าหน้าที่จาก สภ.อ.ปากเกร็ด โดยทำหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อย รับแจ้งเหตุเบื้องต้น หากมีคดีรุนแรงเกินอำนาจหน้าที่จะส่งผู้ต้องหามาดำเนินคดีที่ สภ.อ.ปากเกร็ด สำหรับความปลอดภัยในชีวิตและ

ทรัพย์สินของเกาะเกร็ดอยู่ในเกณฑ์ที่สามารถควบคุมได้ คดีที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการพนัน รองลงมา คือปัญหายาเสพติด และปัญหาหลักทรัพย์ (โดยเฉพาะจะเกิดกับนักท่องเที่ยว) ส่วนคดี อุกฉกรรจ์ก็มีบ้าง แต่น้อยมาก

2. สภาพทางเศรษฐกิจ

พื้นฐานการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของเกาะเกร็ด เดิมขึ้นอยู่กับภาคเกษตรกรรมเป็นหลัก แต่เนื่องจากช่วงปี 2538 - 2539 ได้ประสบกับอุทกภัยครั้งใหญ่ทำให้จำนวนครัวเรือนรวมถึงรายได้ที่ได้มาจากภาคเกษตรกรรมลดลงเป็นอย่างมาก คนรุ่นหนุ่มสาวนิยมไปรับจ้างตามโรงงานอุตสาหกรรมภายนอกเกาะเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ระบบเศรษฐกิจของเกาะเกร็ดเป็นระบบเศรษฐกิจแบบกึ่งเปิด คือ ไม่มีนักลงทุนเข้ามาลงทุนพัฒนา ทั้งนี้เนื่องจากสาเหตุหลายประการไม่ว่าจะเป็นข้อจำกัดด้านทำเลที่ตั้งของพื้นที่ การเข้าถึง ระบบสาธารณูปโภค ระบบสาธารณูปการ รวมถึงพื้นที่เกาะเกร็ด ได้ถูกประกาศเป็นพื้นที่สีเขียวในข้อกำหนดผังเมืองรวมนนทบุรี มีการกำหนดเขตควบคุมการก่อสร้างอาคารสูงบนเกาะ แต่ในปัจจุบันการพัฒนาเศรษฐกิจในสาขาการท่องเที่ยวที่เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 ทำให้เกิดความต้องการสินค้าและบริการ ซึ่งจะทำให้เศรษฐกิจของเกาะเกร็ดมีการขยายตัวขึ้น

2.1 การประกอบอาชีพ

จากข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้านในปี พ.ศ. 2544 ประชากรส่วนใหญ่ในตำบลเกาะเกร็ด ประกอบอาชีพมากกว่า 1 อาชีพ จำนวน 716 ครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ยครัวเรือนละ 217,429 บาท/ปี สำหรับครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเพียงอย่างเดียวจำนวน 474 ครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ยครัวเรือนละ 118,857 บาท/ปี โดยประกอบอาชีพรับจ้างในโรงงานมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 50 รองลงมา คือ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม คิดเป็นร้อยละ 31 (พัฒนาชุมชนอำเภอปากเกร็ด. 2544 : 35)

(1) อาชีพรับจ้าง

ส่วนใหญ่หันมาประกอบอาชีพรับจ้างมากขึ้นมีทั้งสิ้น 235 ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพรับจ้างเพียงอย่างเดียวส่วนใหญ่เป็นการรับจ้างในงานอุตสาหกรรมในโรงงานมากที่สุด โดยเป็นแรงงานที่ทำงานภายนอกเกาะเกร็ด คือ พักอาศัยอยู่บนเกาะเกร็ดแต่ต้องเดินทางไปทำงานในสถานที่ภายนอกเกาะเกร็ด (ไปเช้า - เย็นกลับ) นอกจากนี้ยังมีแรงงานรับจ้างในอาชีพเกษตรกรรมทั้งสิ้น 65 คน สำหรับแรงงานรับจ้างอื่นๆ เช่น จักรยานยนต์รับจ้างในเกาะเกร็ด มีทั้งสิ้น 3 คิว ได้แก่ บริเวณท่าเรือวัดปรมย์ยิกาวาส ท่าเรือวัดป่าฝ้าย (วัดฉิมพลี) และบริเวณหน้าสถานีอนามัย ตำบลเกาะเกร็ด หมู่ 5 คิวละประมาณ 10-20 คน โดยไม่จำเป็นต้องเสียค่าเช่าวัน จะเป็นในลักษณะที่ใครจะเข้ามารับจ้างตรงนี้ก็ได้อีก แต่ต้องบอกหัวหน้าคิวก่อน โดยมีก้านันควบคุมดูแลอีกทีหนึ่ง

(2) อาชีพเกษตรกรรม

จากข้อมูลการขึ้นทะเบียน และทำบัตรประจำตัวเกษตรกรเกาะเกร็ด ซึ่งเป็นฐานข้อมูลเกษตรกรที่แสดงสถานภาพการเกษตร การถือครองที่ดิน สถานที่ตั้งของฟาร์ม และกิจกรรมการเกษตร ของสำนักงานเกษตรอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เมื่อ 1 มีนาคม พ.ศ. 2545 พบว่า การประกอบอาชีพเกษตรกรรมของประชากรบนเกาะเกร็ด สามารถจำแนกได้เป็น 4 ประเภท

คือ การปลูกไม้ผลไม้ยืนต้น การปลูกพืชไร่ พืชผัก การเลี้ยงปศุสัตว์ และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ลักษณะการทำการเกษตรส่วนใหญ่เป็นแบบสวนผสม พื้นที่ที่ใช้ในการทำการเกษตรบนเกาะเกร็ด รวมทั้งสิ้น 776 ไร่ จากพื้นที่ทั้งหมด 2,188 ไร่ (แต่เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับจากรูปถ่ายทางอากาศ พบว่า หมู่ 7 ก็มีพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 5 ไร่ ดังนั้นพื้นที่ทำการเกษตรโดยแท้จริงของตำบลเกาะเกร็ด คือคือ 781 ไร่ โดยหมู่ 3 มีพื้นที่การเพาะปลูกมากที่สุด รองลงมาคือ หมู่ 4 โดยจำนวน 243 ไร่ และ 186 ไร่ ตามลำดับ ส่วนหมู่ 7 ไม่มีพื้นที่ทำการเกษตรเลย (จากการที่ไม่มีเกษตรกรที่มีรายได้ตั้งแต่ 4,000 บาทมาขึ้นทะเบียน สำหรับจำนวนครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีทั้งสิ้น 148 ครัวเรือน จากทั้งหมด 1,190 ครัวเรือน โดยหมู่ 3 มีจำนวนครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมากที่สุด คือ 49 ครัวเรือน รองลงมาได้แก่ หมู่ 2 มีจำนวน 34 ครัวเรือน ส่วนหมู่ 7 ไม่มีครัวเรือนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเลย

ไม้ผลไม้ยืนต้นที่นิยมปลูก 10 อันดับแรกในเกาะเกร็ด เรียงลำดับจากมากไปน้อย ผลรวมจำนวนต้นที่ปลูกของไม้ผลไม้ยืนต้นแต่ละชนิด ได้แก่ กล้วย มะพร้าว มะม่วง ทุเรียน มะนาว มังคุด ส้มโอ ชมพู่ มะปราง และขนุน ครัวเรือนที่ทำการปลูกไม้ผลไม้ยืนต้นทั้งหมด 144 ครัวเรือน จากครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมทั้งหมด

(3) อุตสาหกรรมและหัตถกรรมในครัวเรือน

ชาวเกาะเกร็ดประกอบอาชีพอุตสาหกรรมและหัตถกรรมในครัวเรือนมีจำนวนครัวเรือนที่ประกอบอาชีพอุตสาหกรรมและหัตถกรรมในครัวเรือน ทั้งที่เป็นอาชีพหลักและอาชีพรอง พบว่า การทำหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาเป็นอันดับแรกมากที่สุดทั้งสิ้น 198 ครัวเรือน จาก 1,190 ครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ย 216,000 บาท/ครัวเรือน/ปี ทั้งนี้เนื่องจากชาวมอญมีฝีมือในการทำเครื่องปั้นดินเผามาแต่โบราณ เมื่อบรรพบุรุษชาวไทยเชื้อสายมอญอพยพหลบภัยสงครามมาอยู่ในประเทศไทยก็ได้ยึดการทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพ มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าคุณภาพดี และมีความงดงาม แหล่งเครื่องปั้นดินเผาในเกาะเกร็ดอยู่ในพื้นที่ หมู่ 1,6 และ 7 ซึ่งเป็นหมู่บ้านมอญ แต่มีครอบครัวเครื่องปั้นดินเผาบางส่วนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่หมู่ 5 ซึ่งประชากรส่วนใหญ่เป็นคนไทย

(4) อาชีพค้าขาย

การประกอบอาชีพค้าขายในที่นี้คือครัวเรือนที่ประกอบอาชีพค้าขายเพียงอย่างเดียว มีทั้งสิ้น 71 ครัวเรือน รายได้เฉลี่ย 175,857 บาท โดยหมู่ 1 มีครัวเรือนที่ประกอบอาชีพนี้มากที่สุด คือ 30 ครัวเรือน รองลงมา คือ หมู่ 7 จำนวน 26 ครัวเรือน (พัฒนาชุมชนอำเภอปากเกร็ด. 2544 : 42)

3. สภาพทางสังคม

3.1 ประชากร

มีหมู่บ้านทั้งหมด 7 หมู่บ้าน มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 6,084 คน แยกเป็นชาย 2,898 คน หญิง 3,186 คน หมู่บ้านที่มีจำนวนประชากรสูงสุด ได้แก่ บ้านศาลากุน มีประชากรทั้งสิ้น 1,260 คน หมู่บ้านที่มีประชากรต่ำสุด ได้แก่ บ้านโอง่าง มีประชากรทั้งสิ้น 381 คน

เนื่องจากภายในเกาะเกร็ด มีซิมมีเพียงชาวไทยเชื้อสายไทยเท่านั้นที่อาศัยอยู่ที่นี้ แต่ยังมีชาวไทยเชื้อสายมอญ เชื้อสายจีน และชาวไทยมุสลิม อาศัยอยู่ด้วย โดยมีการจำแนกตาม การตั้งฐานและเชื้อชาติได้ดังนี้

หมู่ที่ 1,6,7	ประชากรเชื้อชาติมอญ	ร้อยละ 42
หมู่ที่ 2,3	ประชากรเชื้อชาติอิสลาม	ร้อยละ 8
หมู่ที่ 2,3,4,5	ประชากรเชื้อชาติไทย - ไทยจีนบางส่วน	ร้อยละ 50

3.2 การศึกษา

เกาะเกร็ดในอดีตมีสถานศึกษาประเภทโรงเรียน 3 แห่ง ดังแสดงในรูป แต่ปัจจุบัน โรงเรียนวัดเสาชงทองหมู่ 6 ได้ยุบไปรวมกับโรงเรียนวัดศาลากุน หมู่ 3 ดังนั้นเกาะเกร็ดจึงมี สถานศึกษาประเภทโรงเรียนเหลือเพียง 2 แห่งดังนี้

1) โรงเรียนวัดศาลากุล หมู่ 3 เปิดสอนระดับอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ 6 ประกอบด้วยอาคารเรียน 2 หลัง ทั้งหมด 8 ห้องเรียน มีจำนวนครู 7 คน จำนวนนักเรียน 89 คน แบ่งเป็นระดับอนุบาล 22 คน และระดับประถมศึกษา 67 คน นักเรียนที่มาเรียนส่วนใหญ่มาจาก หมู่ 2 และ 3 ที่มีบ้านอยู่ริมถนน ส่วนนักเรียนที่บ้านอยู่ริมน้ำจะข้ามไปเรียนฝั่งตรงข้าม

2) โรงเรียนวัดปรมย์ยิกาวาส (แสนสวัสดิ์วิทยาการ) หมู่ 7 เปิดสอนระดับอนุบาล ถึงมัธยมศึกษาตอนต้น ประกอบด้วยอาคารเรียน 3 หลัง ทั้งหมด 11 ห้องเรียน มีจำนวนครู 14 คน จำนวนนักเรียน 356 คน แบ่งเป็นครูระดับอนุบาล 79 คน ระดับประถมศึกษา 191 คน และระดับ มัธยมศึกษาตอนต้น 86 คน นักเรียนที่มาเรียนส่วนใหญ่เป็นชาวไทยและชาวไทยเชื้อสายมอญ

สำหรับสถานศึกษาที่เปิดสอนแก่เด็กก่อนวัยเรียน คือ อายุตั้งแต่ 3 - 6 ขวบ ได้แก่ ศูนย์พัฒนา เด็กเล็กของกรมพัฒนาชนบท กระทรวงมหาดไทย ตั้งอยู่หมู่ 5 มีจำนวนครู 2 คน จำนวนนักเรียน 30 คน (เอ็ด ภิรมย์. 2542 : 14)

3.3 การสาธารณสุข

การบริการด้านสาธารณสุขอยู่ในรูปของสถานีอนามัย จำนวน 2 แห่ง โดยตั้งอยู่ใน หมู่ 3 และหมู่ 5 การให้บริการจะเป็นไปในลักษณะแล่งเขตรับผิดชอบแห่งหนึ่ง คือสถานีอนามัย เฉลิมพระเกียรติ ในหมู่ 3 รับผิดชอบพื้นที่หมู่ 2, 3 และ 4 มีเจ้าหน้าที่ 3 คน อีกแห่งหนึ่ง คือ สถานีอนามัยตำบลเกาะเกร็ดในหมู่ 5 รับผิดชอบพื้นที่หมู่ 1, 5, 6 และ 7 มีเจ้าหน้าที่ 3 คน เช่นเดียวกัน ซึ่งในเกาะเกร็ดพบว่า มีการให้บริการสาธารณสุขได้ครบทุกชุมชนมีลักษณะครัวเรือน ที่ถูกสุขลักษณะในด้านต่างๆ เป็นส่วนใหญ่ (สถานีอนามัยตำบลเกาะเกร็ด. 2545)

3.4 การศาสนา

ประชากรในเกาะเกร็ดส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ คือ ร้อยละ 85 ทั้งที่เป็นชาวไทย ชาวไทยเชื้อสายจีน และชาวไทยเชื้อสายมอญ นอกจากนี้ยังมีผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามอีกเป็น จำนวนหนึ่ง คิดเป็นร้อยละ 15 ของจำนวนประชากรทั้งหมดบนพื้นที่เกาะเกร็ด พบว่า ยังไม่มี ศาสนสถานสำหรับชาวไทย - มุสลิม เพื่อประกอบพิธีทางศาสนาได้อย่างสะดวกที่มัสยิดตำบลท่าอิฐ

สำหรับสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาพุทธบนเกาะเกร็ด มีทั้งสิ้น 5 แห่ง และวัดร้างอีก 3 แห่ง มีรายละเอียดดังนี้ หมู่ 1 มีสถานที่ทางพุทธศาสนา ได้แก่

1) วัดนิมพลีสุทธาวาสเป็นศาสนสถานมีพระจำพรรษา เป็นวัดที่ตั้งอยู่ริมคลองลัดเกร็ดที่วัดนอกเขตพุทธาวาส มีชุมชนตั้งอยู่โดยรอบ มีสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมสมัยอยุธยาที่มีความงดงามทรงคุณค่าแห่งหนึ่งของประเทศไทย

2) วัดป่าเลไลย์ ปัจจุบันร้าง เหลือเพียงพระอุโบสถ พระพุทธรูปปางป่าเลไลย์ทางด้านหน้า และเจดีย์เก่าทางด้านข้างพระอุโบสถ พื้นที่วัดถูกนำไปรวมกับวัดนิมพลีสุทธาวาสที่มีพื้นที่อยู่ติดกันสถานีอนามัย และโรงเรียนวัดศาลากุล มีความเป็นมาสำคัญในประวัติศาสตร์ของพื้นที่ แม้สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมต่างๆ จะถูกบูรณะไม่หมด

หมู่ 4 มีสถานที่ทางพุทธศาสนา ได้แก่

1) วัดจันทร์ เป็นวัดที่ร้างมานาน ปัจจุบันเหลือเพียงศาลาประดิษฐานพระพุทธรูปเก่า หลวงพ่อมะขามทอง และลูกนิมิตเก่าพื้นที่วัดมีชุมชนตั้งอยู่โดยรอบ ตรงข้ามกับศาลาอเนกประสงค์เป็นที่ตั้งของสถานีอนามัยตำบลเกาะเกร็ด พื้นที่วัดอยู่ติดในความดูแลของกรมศาสนา

หมู่ 6 มีสถานที่ทางพุทธศาสนา ได้แก่

1) วัดเสาชงทอง เป็นศาสนาสถานที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา มีพระจำพรรษา มีชุมชนตั้งอยู่โดยรอบ ด้านข้างเป็นที่ตั้งของห้องสมุดประชาชน และโรงเรียนวัดเสาชงทอง (ปัจจุบันยุบไปแล้ว) มีสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่มีความงดงามทรงคุณค่าสมัยอยุธยาตอนปลาย ทางด้านหลังโบสถ์ยังประดิษฐานเจดีย์ที่สูงที่สุดของอำเภอปากเกร็ด

2) วัดไผ่ล้อม เป็นศาสนาสถานตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาเช่นเดียวกัน มีพระจำพรรษา พื้นที่วัดนอกเขตพุทธาวาส มีชุมชนตั้งอยู่โดยรอบ มีสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมที่มีความงดงามทรงคุณค่าสมัยอยุธยาตอนปลาย

หมู่ 7 มีสถานที่ทางพุทธศาสนา ได้แก่

1) วัดปรมย์ยิกาวาส เป็นสถานสำคัญของชุมชนพื้นที่และชุมชนใกล้เคียง ตั้งอยู่ตรงมุมของแม่น้ำเจ้าพระยากับคลองลัดเกร็ดพอดี มีฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร มีชุมชนตั้งอยู่โดยรอบ ด้านข้างเป็นโรงเรียนวัดปรมย์ยิกาวาส มีความเป็นมาที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ มีสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมที่มีความงดงามอันทรงคุณค่าอย่างมากมาย

จากที่กล่าวข้างต้นแล้วว่า เกาะเกร็ดเป็นชุมชนที่เจริญมาตั้งแต่สมัยปลายกรุงศรีอยุธยา โดยสังเกตได้จากวัดที่สร้างขึ้นบนเกาะนี้ ล้วนแล้วแต่สร้างขึ้นในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา และส่วนใหญ่ได้รับการบูรณะในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นโบราณสถานที่สวยงามทางด้านสถาปัตยกรรมและงดงามในคุณค่าทางวัฒนธรรม แตกต่างจากวัดที่อยู่ใกล้เคียงกันอย่างเห็นได้ชัด (พระมหาชาติชาย ไบทัตทิม และคณะ. 2543 : 23 - 24)

4. สภาพทางวัฒนธรรม

ชาวไทยเชื้อสายมอญที่อาศัยอยู่ในเกาะเกร็ดมีวัฒนธรรมประเพณีและงานเทศกาลเฉลิมฉลองต่างๆ ใกล้เคียงกันมาก จะมีแตกต่างกันบ้างตรงที่รายละเอียดของแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมประเพณีของไทยและมอญ มีรากฐานที่สำคัญร่วมกัน คือ พระพุทธศาสนา ชาวมอญทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธเช่นเดียวกับชาวไทย พระมอญจะถือเคร่งครัดทางวินัยมาก และการถือศีลอย่างเคร่งครัดนี้เป็นต้นกำเนิดของธรรมเนียมปฏิบัติภายในประเทศไทยทุกวันนี้ยังคงการสวดมนต์ภาษามอญในเวลากลางวัน นอกจากนี้วัฒนธรรมประเพณีของชาวเกาะเกร็ดยังมีรูปแบบเช่นเดียวกับวัฒนธรรมประเพณีของประชากรในภาคกลางของประเทศ แต่มีสิ่งที่แตกต่างกัน และโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ คือ ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมอญที่ส่วนใหญ่อยู่ในหมู่ 1, 6 และ 7 ของตำบลเกาะเกร็ด โดยชาวมอญรุ่นปัจจุบันส่วนใหญ่เกิดที่เกาะเกร็ดนี้ หรือเข้ามาอาศัยอยู่มานานกว่า 10 ปีขึ้นไป ถือได้ว่าเป็นคนดั้งเดิมของเกาะเกร็ดจึงมีความรักในพื้นที่ ธรรมเนียมที่สืบได้รับมรดกตกทอดกันมา ชาวไทยเชื้อสายมอญบนเกาะเกร็ดยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีมอญของตนไว้ เช่น ประเพณีสงกรานต์ การตั้งโรงทาน การแห่ข้าวแช่ การแห่น้ำหวาน การทำบุญกลางบ้าน ประเพณีออกพรรษา ประเพณีงานศพ โดยเฉพาะงานศพพระสงฆ์ ประเพณีจุดลูกหนู โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ประเพณีสงกรานต์

ประเพณีสงกรานต์ (ปีละห้าวัน) เป็นเทศกาลสำคัญประจำปีของคนมอญ มีการทำบุญเฉลิมฉลองเหมือนคนไทย แต่เทศกาลชุมนุมของชาวมอญใช้เวลาหลายวัน เริ่มตั้งแต่วันที่ 13 เมษายนไปจนถึงต้นเดือนพฤษภาคมของทุกๆ ปี พิธีจะเริ่มจากการทำบุญฉลองสงกรานต์ การทำบุญกลางบ้าน และรำประจำปีของแต่ละหมู่บ้าน เทศกาลสงกรานต์ถือเป็นการขึ้นศักราชใหม่ จึงจัดให้มีการเฉลิมฉลองการทำบุญรักษาศีล เพื่อต้อนรับศักราชใหม่ และเพื่อบูชาพระรัตนตรัย และนางสงกรานต์

2) ประเพณีค้ำตันโพธิ์

ประเพณีค้ำตันโพธิ์ของเกาะเกร็ด จะมีขึ้นในเดือนเมษายน แต่ที่เกาะเกร็ดจะแตกต่างจากชุมชนมอญแหล่งอื่นบ้างในรายละเอียดของกิจกรรมและช่วงเวลา แต่ก็มาจากคติความเชื่อและจุดมุ่งหมายเดียวกันกับประเพณีรดน้ำตันโพธิ์และปลุกตันโพธิ์ของชาวมอญย่านอื่นแต่เหตุที่ชาวเกาะเกร็ดไม่ปลุกตันโพธิ์ตามประเพณีเพราะวัดทุกวัดในเกาะเกร็ดมีตันโพธิ์ครบทุกวัดแล้ว แถมบางวัดมีหลายต้น หมดความจำเป็นที่จะปลุกขึ้นอีก จึงปรับเปลี่ยนพิธีมาเป็นค้ำตันโพธิ์แทน ทั้งนี้ชาวมอญมีความเชื่อว่า การค้ำตันโพธิ์จะทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลและมีชีวิตที่รุ่งเรือง

3) ประเพณีเทศกาลเข้าพรรษา

มีประเพณีตักบาตร ถวายเทียนฟุ่ม ถวายเครื่องไทยธรรม ผ้าอาบน้ำฝน อาหารเครื่องดื่ม สิ่งของที่พระจำเป็นต้องใช้ระหว่างเข้าพรรษา นอกจากนี้ยังมีประเพณี “เจ้าภาพกัณฑ์เทศ” ทุกวันพระตลอดไตรมาสเข้าพรรษาแทน ซึ่งพิธีการหรือกิจกรรมของประเพณีนี้ คือ ชาวบ้านผู้มี

จิตศรัทธาแต่ละครอบครัว แต่ละบ้าน จะสลับกันวันพระละบ้าน เป็นเจ้าภาพกัณฑ์เทศที่มีเทศนาธรรม ที่วัดทุกวันพระตลอดพรรษา โดยเจ้าภาพจะจัดเครื่องกัณฑ์เทศตามกำลังศรัทธามาถวายพระ ถือกันว่า ได้อานิสงส์ที่ได้เป็น “เจ้าภาพ” ส่งเสริมให้ญาติโยมผู้อื่นได้ฟังธรรมได้ช่วยมีส่วนเผยแพร่พระธรรม และ เป็นการช่วยจรรโลงพระศาสนาอย่างยิ่ง (สุเอ็ด คชเสนี. 2547 : 18)

4) ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง

ในเดือนกันยายน ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เป็นวันตักบาตรน้ำผึ้ง จะมีการทำบุญตักบาตร ถวายอาหารคาวหวานแก่พระภิกษุ สามเณร เช่นการทำบุญในวันพระตามปรกติญาติโยม อุบาสก อุบาสิกาจะจัดเตรียมกับข้าวใส่บาตร แต่มีสิ่งที่เพิ่มขึ้นเป็นพิเศษในวันนี้ก็คือ น้ำผึ้งกับข้าวต้มลูกโยน โดยทางวัดจะนำบาตรหรือภาชนะมาตั้งเรียงไว้สำหรับใส่ น้ำผึ้ง เมื่อประชาชนตักบาตรหรือถวาย อาหารคาวหวานเสร็จ ก็จะนำน้ำผึ้งที่เตรียมมารินลงในบาตรหรือภาชนะที่จัดไว้ เหมือนการตักข้าว ใส่บาตร สำหรับชาวมอญเกาะเกร็ดจะตักบาตรน้ำผึ้งที่วัดมอญวัดไวดัดหนึ่ง เช่น วัดปรมัยยิกาวาส การตักบาตรน้ำผึ้งของชาวมอญเกาะเกร็ดจะทำข้าวต้มลูกโยนถวายพระสงฆ์สำหรับจิ้ม น้ำผึ้งด้วย นอกจากนี้ชุมชนมอญบางชุมชนหญิงสาวจะนำผ้าเช็ดหน้าสำหรับถวายพระรองกันบาตรด้วย

5) ประเพณีการทำบุญออกพรรษา

เทศกาลออกพรรษาในราวเดือน 11 หรือตุลาคม เป็นช่วงเวลาที่สำคัญของชาว พุทธทั้งหลายทั้งชาวไทยและชาวมอญพร้อมใจกันบำเพ็ญกุศลเพื่อเป็นการน้อมรำลึกถึง องค์พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อครั้งที่เสด็จจากเทวโลก ประชาชนทั้งหลายต่างน้อม ถวายสักการะแด่พระพุทธรูป ชาวเกาะเกร็ดจะทำบุญออกพรรษา 3 วัน คือ วันขึ้น 14 ค่ำ 15 ค่ำ และวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ชาวบ้านจะเตรียมกวนกระยาสารท หมักแป้งเพื่อทำขนมจีนน้ำพริก น้ำยา แกงเผ็ดต่างๆ ตั้งแต่วันก่อนวันออกพรรษา อีกทั้งมีการตกแต่งบ้านเรือน วัดวาอารามให้ สวยงาม ตามเจดีย์ที่สำคัญของวัดต่างๆ จะมีผ้าแดงห่มองค์เจดีย์อย่างสวยงาม

6) ประเพณีลอยกระทง

ประเพณีลอยกระทงของชาวเกาะเกร็ด กระทำตามชาวไทยชาวมอญทั่วไป แต่พิธีกรรม ที่แตกต่างจากที่อื่น ก็คือ ในเวลาเที่ยงคืนตรง (24.00 น.) ยามพระจันทร์ตรงศีรษะ ส่องสาดแสงสว่าง กระจ่างฟ้า ช่วงเวลานั้นลำน้ำเจ้าพระยาจะนิ่ง ไม่ขึ้น ไม่ลง พระสงฆ์วัดต่างๆ ประโคมระฆังกังวาน ขณะเวลานี้ถือกันว่า น้ำในแม่น้ำ คือ “น้ำมนต์” เรียกสืบกันมาว่า “น้ำเพ็ญ” ผู้ใหญ่จะนำขันมาตัก หยอดใส่โถง นำมารดศีรษะตนเองและลูกหลาน อธิษฐานจิต ไล่สิ่งไม่ดีออกไปตามน้ำที่พรูพรารวสู่พื้น และน้อมนำสิ่งดีงามมาสู่ชีวิตด้วยน้ำเพ็ญอันมงคลพิสุทธิ์

7) ประเพณีการจุดลูกหนู

ลูกหนูเป็นดอกไม้เพลิงชนิดหนึ่ง ซึ่งชาวมอญใช้จุดศพพระสงฆ์ การจุดลูกหนูในการ ปลงศพพระยังเป็นที่นิยมในหมู่ชุมชนชาวมอญดั้งเดิม เนื่องจากชาวมอญเคารพนับถือพระภิกษุสงฆ์ ผู้ทรงศีลปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ การจัดพิธีอันเกี่ยวกับพระสงฆ์จะต้องกระทำด้วยความเคารพ มักไม่นิยม จุดดอกไม้จันทร์เผาศพพระภิกษุสงฆ์ด้วยมือตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นการไม่สมควร จึงใช้ลูกหนูจุดศพ

การใช้ลูกหนูจุดศพ ชาวมอญใช้เฉพาะการปลงศพพระเท่านั้น ไม่นิยมใช้จุดศพชาวสาป ปราสาพเผาศพ พระ พระสงฆ์จะไม่เผาเมรุร่วมกับชาวสาป จะต้องทำเมรุสำหรับเผาศพเฉพาะ อาจจะเป็นประจำ 4 เสา จนถึงปราสาพ 1-9 ยอด และนิยมเผาไปกับศพ (สุเอ็ด คชเสนี. 2547 : 22)

5. ศิลปวัฒนธรรม

1) เครื่องปั้นดินเผา

เกาะเกร็ดได้ชื่อว่า เป็นชุมชนเครื่องปั้นดินเผาชั้นเลิศมาตั้งแต่อดีต เป็นที่รู้จักยกย่องทั่วไปว่างามเหมาะแก่ประโยชน์ใช้สอย ทนทาน สมบูรณ์ด้วยคุณภาพ แต่เดิมเครื่องปั้นดินเผาเกาะเกร็ดมี 2 ประเภท อย่างแรกคือ เครื่องใช้ เช่น โอ่ง อ่าง ครก กระจุก อีกประเภทหนึ่ง คือ เครื่องปั้นดินเผาประเภทสวยงามที่เรียกว่า ลายวิจิตรที่เป็นทรงโอ่งและหม้อน้ำ ซึ่งเน้นความงามของรูปทรงและการสลักลวดลาย เครื่องปั้นประเภทสวยงามหรือโอ่งลายวิจิตรนี้ ส่วนใหญ่ช่างจะไม่ทำเพื่อขาย แต่ทำเพื่อ “ฝากฝีมือ” ให้นำไปถวายวัด หรือมอบไว้ให้แก่ลูกหลาน (เอ็ด ภิรมย์. 2542 : 46)

เกาะเกร็ดเคยเป็นแหล่งผลิตภาชนะที่ใช้ในชีวิตประจำวันป้อนให้แก่ผู้ใช้แพร่หลายไปทั่ว โดยเฉพาะจังหวัดต่าง ๆ ในภาคกลาง ยุคก่อนที่สินค้าพลาสติกและสินค้าอุตสาหกรรมจะเฟื่องฟู ขณะนั้นผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาหลายอย่างหลายชนิดเลิกผลิตกันไปแล้ว ด้วยไม่สามารถสู้กับสินค้าอุตสาหกรรมได้ ประกอบกับเมื่อ 50 ปีที่ผ่านมา เจ้าของสวน ไร่ นา บนเกาะเกร็ดไม่ยอมขายหรือให้ชาวมอญนำดินในที่ของตนไปใช้ทำเครื่องปั้นดินเผา ชาวมอญต้องซื้อดินจากจังหวัดปทุมธานี มาใช้ทำเครื่องปั้นดินเผาแทนดินเหนียวเนื้อดีของเกาะเกร็ด ทำให้ต้นทุนการผลิตมีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น

จนกระทั่งรัฐบาลมีนโยบายให้ประชาชนอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย พร้อมทั้งส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยวในประเทศไทยมากขึ้น เกาะเกร็ดและเครื่องปั้นดินเผาของชาวมอญเกาะเกร็ด จึงได้รับความสนใจอีกครั้งหนึ่งหลังจากชบเซาไปนาน แต่ก็เทียบไม่ได้กับในอดีตที่ผลิตมากกว่านี้หลายสิบเท่า อีกทั้งปัจจุบันความต้องการของตลาดเปลี่ยนไปการผลิตเครื่องปั้นดินเผาจึงเน้นไปทางของที่ระลึก และของตกแต่งบ้านส่วนใหญ่ เพราะเป็นที่ต้องการของนักท่องเที่ยว (จังหวัดนนทบุรี. 2544 : 64)

2) ดนตรีปี่พาทย์มอญ

ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่า ดนตรีปี่พาทย์มอญเข้าสู่สยามเมื่อใดสมัยใด แต่บรรพบุรุษชาวมอญที่อพยพหลบภัยสงครามเข้ามาอยู่อาศัยในเมืองไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาหลายครั้งหลายครา คงจะมีผู้ที่มีฝีมือ ความรู้ด้านดนตรีเข้ามาด้วย วงปี่พาทย์มอญได้สืบทอดจากชนรุ่นหนึ่งสู่ชนรุ่นหนึ่ง ทั้งที่เป็นลูกหลานโดยตรง หรือลูกศิษย์ที่ฝากตัวเข้าเรียน พบว่า นาฏศิลป์ดนตรีในเกาะเกร็ด มีชื่อเสียงในเรื่องวงปี่พาทย์ที่สามารถบรรเลงเพลงมอญได้เป็นอย่างดี และเป็นที่ยกย่องแพร่หลาย คือวงปี่พาทย์คุณอรัญ รัตนขาว อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7 ปี่พาทย์มอญใช้บรรเลงได้ทุกวาระโอกาส ไม่ว่าจะเป็นงานมงคล หรืออวมงคล รวมทั้งในการบันเทิงเฉลิมฉลองต่าง ๆ

ปี่พาทย์มอญได้รับความนิยมมากในการบรรเลงในงานศพ สันนิษฐานว่าสืบเนื่องมาจากมีการนำปี่พาทย์มอญไปบรรเลงในงานศพที่เป็นงานหลวง ปี่พาทย์มอญบรรเลงในงานหลวงครั้งแรก

ในงานพระศพสมเด็จพระเทพสิรินทราบรมราชินี เพราะสมเด็จพระเทพสิรินทราบรมราชินีทรงมีเชื้อสายมอญ และบรรเลงงานหลวงครั้งต่อๆ มาในงานพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ 5 เพราะถือว่าเป็นเชื้อสายของสมเด็จพระเทพสิรินทราฯ ทำให้ประชาชนยึดถือเป็นแบบอย่าง นอกจากนี้ปีพาทย์มอญยังใช้บรรเลงประกอบกรำมอญหรือมอญรำ ซึ่งเป็นนาฏศิลป์ที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในอดีต

3) รำมอญหรือมอญรำ

รำมอญเป็นนาฏศิลป์ที่ใช้ทั้งในงานมงคล งานสมโภชต่างๆ ตลอดงานศพ โดยเฉพาะศพพระ ชาวบ้านจะนิยมรำถวายหน้าศพ ถือว่าได้บุญ

คำว่า รำมอญ ที่เรียกกันในภาษาไทยนั้น ภาษามอญ เรียกว่า “ปัวฮะปิ่น” ซึ่งแปลตามศัพท์ หะปิ่น แปลว่า ตะโพน ปัวหะปิ่น แปลว่า มหรสพ หรือการแสดงที่ใช้ตะโพนเป็นหลัก เช่น เมื่อนักดนตรีลงจังหวะที่ตะโพนด้านใหญ่ ผู้รำจะทิ้งมือลงให้พอดีกับจังหวะของตะโพน

ชาวมอญเกาะเกร็ด มีโอกาสรำถวายต่อผู้เคารพบูชา ในวาระสำคัญๆ หลายครั้งด้วยกัน เช่น ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2427 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงโปรดเกล้าสถาปนาวัดปากอ่าว ซึ่งเป็นพระอารามหลวง โดยพระราชทานนามว่าวัดปรมย์ยิกาวาส และในการเสด็จพระราชดำเนินมาฉลองพระอารามคราวนั้น ชาวมอญเกาะเกร็ดได้มีโอกาสจัดรำมอญถวายหน้าพระที่นั่ง

ครั้งต่อมาในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ในปี พ.ศ. 2472 พระองค์ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานสมณศักดิ์ให้เจ้าอาวาสวัดปรมย์ยิกาวาสเป็นที่พระสุเมธจารย์บริหารธรรมชั้นรามาธิบดีสงฆนายก ในคราวฉลองสมณศักดิ์ ครั้งนั้นชาวมอญเกาะเกร็ดได้มีโอกาสแสดงมุทิตาจิต โดยจัดมอญรำถวายเป็นการบูชาด้วย และเมื่อปี พ.ศ. 2489 เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 พร้อมด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบัน ได้เสด็จพระราชดำเนินมายังวัดปรมย์ยิกาวาส เพื่อสำราญพระราชชอริยาบท ชาวมอญเกาะเกร็ด ก็ได้มีโอกาสรำถวาย เพื่อทรงทอดพระเนตรด้วย (हन พินธุพันธ์. 2543 : 64)

4) การรำเจ้า

คนมอญได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีความเคร่งครัด เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง แต่ความเชื่อดั้งเดิมในการนับถือผีบรรพบุรุษกับผีอื่นๆ ที่มีฤทธิ์รวมทั้งเทพยดาอารักษ์ต่างๆ ยังคงคือควบคู่ไปกับการนับถือพุทธศาสนา ดังนั้นวัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของชาวมอญเห็นได้จากการแสดงความนับถือผีในลักษณะการเคารพบูชา การละเว้นการกระทำต่างๆ อันเป็นการไม่เคารพผีที่ตนนับถือ ซึ่งจะทำให้ผีไม่พอใจ

การรำเจ้าเป็นงานประจำปีที่หมู่บ้านมอญถือปฏิบัติตั้งแต่เมื่อครั้งอยู่เมืองมอญ ตั้งแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบัน และถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของงานสงกรานต์มอญด้วย กล่าวคือในการฉลองเทศกาลสงกรานต์จะมีกิจกรรมต่างๆ มากมาย และจบลงด้วยการทำบุญกลางบ้าน ในวันทำบุญกลางบ้านนี้เอง

เกิดความชำนาญในการทำอาหารและได้ถ่ายทอดวิชาเหล่านี้มาจนถึงลูกหลานในปัจจุบัน ชาวบ้านดังกล่าวนี้เป็นคนมอญแทบทั้งสิ้น คนมอญแต่เดิมที่มาอยู่ในประเทศไทยใหม่ๆ นั้นจะทำอาหารไทย ย่อมเป็นไปไม่ได้ แต่เมื่อได้มาเป็นลูกมือชาววังดังกล่าวจึงกลายเป็นผู้มีฝีมือการทำอาหารไทยไปในที่สุด อาหารคาวที่มีชื่อ เช่น แกงมัสมั่น แกงบวน หมี่กรอบ ยำใหญ่ หมูกระจกกับน้ำพริกเผา ฯลฯ ของหวานมี หันตรา ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง สังขยา ขนมฝักกาด เป็นต้น

ด้านอาหารมอญโบราณที่หารับประทานและหาคนทำได้ยากในท้องถิ่นอื่น แต่คนเกาะเกร็ดยังทำเป็นปกติกันอยู่ คือ แกงกล้วยดิบ แกงเขียวหวานค่อมะพร้าว แกงลูกโยนผักบั้งใบมะขามอ่อน แกงส้มมะตาด พริกทะเลือ ข้าวแช่ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีอาหารที่ใช้หน่อกะลา เป็นส่วนประกอบ เช่น แกงเลียงหน่อกะลา ก๋วยเตี๋ยวหน่อกะลา และทอดมันหน่อกะลา (เอ็ด ภิรมย์. 2542 : 65 - 69)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมบุญ มีบุญ (2543) ศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนชนานเมืองด้านเศรษฐกิจ สังคม การเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการผลิต การตลาดและการบริโภค กล่าวคือ การผลิตจากการผลิตทางการเกษตรเพื่อการบริโภคในครัวเรือนสู่การผลิตตามกลไกตลาดนอกชุมชนทั้งการตลาดระดับประเทศและตลาดต่างประเทศ สินค้าที่ผลิตมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปตามมาตรฐานที่กำหนดจากตลาดมากขึ้น สินค้าในชุมชนเองก็มีการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ การบริโภคจากการบริโภคแบบบรรพบุรุษสู่การบริโภคแบบกระแสนิยมตามสภาพฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว และการปรับตัวตามกระแสสังคม สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม พบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มคน เครือญาติและความสัมพันธ์ในครอบครัว ในความสัมพันธ์ของกลุ่มคน ชาวบ้านมีการช่วยเหลือ หรือมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมซึ่งกันและกัน และกิจกรรมของชุมชนน้อยลง ในกลุ่มเครือญาติก็มีความสัมพันธ์ การช่วยเหลือเกื้อกูล การแก้ปัญหา ร่วมกันน้อยลง เกิดความขัดแย้งในกลุ่มที่มีการแย่งทรัพยากรสินมรดก พี่น้องบางสายตระกูลตัดขาด ไม่มีการติดต่อสัมพันธ์กันดังเช่นเคย คนในครอบครัวมีเวลาอยู่ร่วมกันน้อย กิจกรรมต่างๆ ที่เคยปฏิบัติของครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป เกิดช่องว่างระหว่างวัยจากการรับสื่อและการเรียนรู้ที่ต่างกัน โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและกลุ่มผู้สูงอายุ

จิราพร ศรีวัฒนากุลกิจ (2544) ศึกษาเรื่อง การท่องเที่ยวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในชุมชนชาวเขา พบว่า การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบหลายด้าน ในด้านอาชีพ ได้มีการเปลี่ยนอาชีพจากที่ไม่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว มาทำอาชีพที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การให้บริการนั่งช้าง การขายของที่ระลึก การให้บริการพักรม ในด้านรายได้ มีครัวเรือนบางส่วนมีรายได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยวดังกล่าว การเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพและรายได้นี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงในครัวเรือนตัวอย่างที่มีกิจกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเท่านั้น ไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงทุกครัวเรือนที่อยู่ในชุมชน แต่ก็มีส่วนที่มีผลต่อทุกครัวเรือนในชุมชน เช่น

ความสะดวกในการหาซื้อสินค้า เป็นต้น อย่างไรก็ตามสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาภายหลังนั้นก็คือ จำนวนนักท่องเที่ยวลดลง ผู้ที่เคยมีอาชีพและรายได้จากการท่องเที่ยวก็เริ่มประสบปัญหานี้ตามไปด้วย

พิศนาลัย ไวยทยาการ (2545) ศึกษาเรื่อง ความพึงพอใจของประชาชนท้องถิ่นต่อการเปลี่ยนแปลงเกาะเกร็ดเป็นแหล่งท่องเที่ยว พบว่า การเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ ประชาชนมีความพึงพอใจมากที่สุดโดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับรายได้ รองลงมาคือมีการสร้างอาชีพ การจ้างงาน การกระจายรายได้ การลงทุนและการแข่งขันกันทางธุรกิจที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว อีกทั้งประชาชนที่มีอายุที่มีที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ เมื่อมีการท่องเที่ยวทำให้คนนอกเกาะเข้ามาอาศัยเพื่อทำการค้าขาย เป็นเหตุให้ที่ดินมีราคาสูงขึ้น ทำให้มีรายได้จากการให้เช่าที่ดินอีกทางหนึ่งด้วย การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ประชาชนมีความพึงพอใจต่อการเปลี่ยนแปลงมากที่สุดในเรื่องของ ความรักความผูกพันกับชุมชนและการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม มีการกลับคืนบ้านเกิดมากขึ้น แต่ในทางกลับกันประชาชนในท้องถิ่นขาดความเป็นส่วนตัว เนื่องจากเกาะเกร็ดเป็นแหล่งท่องเที่ยว จึงมีคนต่างถิ่นเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในวันหยุดเสาร์ – อาทิตย์และวันนักขัตฤกษ์ เกิดอาชญากรรมและยาเสพติดมากขึ้นกว่าที่มีอยู่ เนื่องจากมีคนต่างถิ่นเดินทางเข้ามาเป็นจำนวนมาก

สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม ปรากฏว่า การท่องเที่ยวเป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการดำเนินชีวิตจากเพื่อยังชีพเป็นการค้า จะเห็นได้จากมีโรงงานเครื่องปั้นดินเผา ร้านขายอาหารและเครื่องดื่ม ร้านขายของที่ระลึก มีการเปลี่ยนแปลงค่านิยมต่างๆ เช่น ค่านิยมในการแต่งกาย วัฒนธรรมการกินอาหาร การแต่งกายและการลดคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ยังมีด้านที่ประชาชนมีความพึงพอใจมากที่สุดก็คือ มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการถ่ายทอดจากกลุ่มผู้สูงอายุสู่ลูกหลานเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ ซึ่งจะผสมผสานความคิดเกิดการพัฒนาในจุดที่เหมาะสม โดยไม่ทิ้งรากเหง้าของวัฒนธรรมเดิม

ระพีพรรณ ทองหล่อ และคณะ (2545) ศึกษาเรื่องการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่เป็นผลจากการท่องเที่ยว กรณีศึกษาจังหวัดน่าน พบว่าการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนมากกว่าด้านอื่นๆ กล่าวคือการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ผลจากการพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดน่านทำให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น เกิดอาชีพเสริมใหม่ๆ หลากหลายมากขึ้นนอกเหนือจากการประกอบอาชีพการเกษตรเพียงอย่างเดียว

สุพัตรา วิชยประเสริฐกุล (2545) ได้ทำการศึกษาถึงแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและปัญหาที่เกิดขึ้น รวมถึงได้ศึกษาถึงสถานการณ์การท่องเที่ยวของเกาะเกร็ด และผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งจากการศึกษา พบว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่นิยมในปัจจุบันส่วนใหญ่อยู่ในหมู่ 1, 6 และ 7 ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนชาวไทยเชื้อสายมอญ และประกอบอาชีพ

ทำเครื่องปั้นดินเผา จากการเข้ามาของการท่องเที่ยวทำให้เกิดผลกระทบทั้งทางด้านบวกและลบ ต่อเกาะเกร็ด โดยผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ เช่น ก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพ แต่การกระจายรายได้ไม่ครอบคลุมทุกหมู่บ้าน เป็นต้น ทางด้านสังคม การท่องเที่ยวได้สร้างความเจริญเข้ามาในชุมชน เกิดการพัฒนาาระบบคมนาคมขนส่ง แต่ก็ยังไม่สามารถป้องกันการอพยพย้ายถิ่นออก รวมถึงทำให้วิถีชีวิต และค่านิยมของชุมชน เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต่างจากเดิม เช่น การเปลี่ยนแปลงด้านการแต่งกายพื้นเมืองมาเป็นแบบสมัยใหม่ มีการเอาเครื่องจักรมาผลิตสินค้าพื้นเมืองแทนแรงงานมือเพื่อความสะดวกรวดเร็ว มีการนำรถจักรยานยนต์เข้ามาใช้ภายในเกาะมากขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาเสียงดังและอุบัติเหตุ เป็นต้น ด้านวัฒนธรรม สืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจ รวมถึงการเข้ามาของนวัตกรรมใหม่ๆ ทำให้ประเพณีและวัฒนธรรมที่มีอยู่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา บางอย่างถูกละเลยและสูญหายไปด้วยสาเหตุแห่งความไม่จำเป็น หรือความไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตสมัยใหม่

อภิญา จิตรวงศ์นันท์ (2546) ศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำน่าน จังหวัดน่าน พบว่า การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนหลังจากที่มีการท่องเที่ยวไม่เกิดขึ้นมาก แต่จะเกิดกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับท่องเที่ยวมากกว่า เพราะการท่องเที่ยวได้เข้ามาในชุมชนอย่างช้าๆ ทำให้ชุมชนค่อยๆ ปรับตัว และความสามารถในการปรับตัวของคนในชุมชนไม่เท่ากัน ที่มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุดก็คือ ด้านเศรษฐกิจ ในขณะที่ด้านสังคมและวัฒนธรรมไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงมากนัก ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนเป็นไปในเชิงบวก ในด้านการอนุรักษ์ ส่วนเชิงลบพบในการจัดการน้ำ

กานต์วี จิระโกคิน (2547) ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อันเนื่องมาจากการท่องเที่ยว กรณีศึกษาพื้นที่ถนนพระอาทิตย์ กรุงเทพมหานคร พบว่า การท่องเที่ยวมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก คนในชุมชนร้อยละยี่สิบมีอาชีพและรายได้เสริมจากการท่องเที่ยว การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม พบว่า การท่องเที่ยวเป็นปัจจัยที่สำคัญในการดึงดูดผู้ประกอบการจากต่างถิ่น ให้เข้ามาประกอบอาชีพในชุมชนเพิ่มขึ้น เกิดธุรกิจบ้านเช่าเพื่อรองรับแรงงานย้ายถิ่น ที่สำคัญความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน เป็นความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ ซึ่งแตกต่างจากชุมชนเมืองทั่วไป เป็นความสัมพันธ์ที่พบได้ในชนบท ส่วนการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม พบว่า ชุมชนนี้ มีประเพณีงานทำบุญวันปีใหม่วางกันมาเป็นเวลาหลายสิบปี เป็นกิจกรรมทางประเพณี ที่สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกัน การท่องเที่ยวยังส่งผลให้เกิดการรื้อฟื้นประเพณีสงกรานต์ และการดักบาตรเชิงวัฒนธรรม เป็นการสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นภายในสังคมชุมชนอีกด้วย

สณัฐลักษณ์ ยิ้มเฟื่อง (2548) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนมอญเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี พบว่า การพัฒนาเมืองทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น ชนชาวไทยเชื้อสายมอญเกาะเกร็ด แต่งงานกับคนไทยและเชื้อสายอื่นมากขึ้น คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นทุกครั้ง ที่มีการบังคับใช้กฎหมาย

บุตรหลานเข้าศึกษาในโรงเรียนและสถาบันของรัฐมากกว่าการให้เรียนที่วัด เมื่อเกิดการเจ็บป่วยก็เข้ารับการรักษาที่แพทย์แผนปัจจุบันที่อนามัยหรือโรงพยาบาล ฟังวิทยุ และดูโทรทัศน์ สนใจในข่าวสารการบ้านการเมืองมากขึ้น เดินทางไปพักผ่อนตามสถานที่ต่างๆ ภายนอกเกาะเกร็ดมากขึ้น ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม อยู่อาศัยจากเดิมมีบ้านไม้เป็นส่วนใหญ่ การเปลี่ยนแปลงไปเป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้หรือเป็นตึกทั้งหมด มีระบบไฟฟ้าและระบบน้ำประปาที่ทันสมัย เกือบทั้งหมดพูดคุยกันด้วยภาษาไทย คนในชุมชนมีอาชีพรับราชการ พนักงานในโรงงานอุตสาหกรรมและรับจ้างทั่วไป แต่งกายตามสมัยนิยมทั้งชายและหญิง พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับชีวิต ยังคงมีผู้ปฏิบัติอยู่ บางพิธีกรรมก็สูญหายไปแล้ว ความเชื่อในเรื่องผีบ้าน ผีเรือน และผีประจำหมู่บ้าน ยังเป็นที่เชื่อถือของคนส่วนใหญ่ในชุมชนแต่ไม่เข้มข้นเหมือนในอดีต

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของชุมชนอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยวมีส่วนสัมพันธ์กับส่วนต่างๆ ของสังคมทั้งทางบวกและทางลบ ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อระบบความสัมพันธ์ในสังคม

ดังนั้นการทำความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนเกาะเกร็ด ท่ามกลางกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งต้องศึกษาบริบทของชาวมอญ และอธิบายของวิถีชีวิตของชาวมอญเกาะเกร็ด ในด้านเศรษฐกิจโดยมองผ่านการผลิต การบริการ การเกิดร้านค้า โฮมสเตย์ และร้านขายของในชุมชน ด้านสังคมและวัฒนธรรม จะมองผ่านลักษณะความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและชุมชน ความเชื่อวัฒนธรรมที่เป็นรูปแบบของการดำเนินวิถีชีวิตผ่านกิจกรรม และงานประเพณีต่างๆ